

שו"ת בענין כהן שהרג במלחמה

הרב יהושע ון-דייק, ראש ישיבת איתמר

שאלות*

א. לאחרונה, במלחמת שמחת תורה, קרו כמה אירועים, שבהם הרגו בשוגג חיילינו מאחיהם הלוחמים, תוך כדי לחימה בסערת הקרב. מקרים אלו קרו, גם בסערת הקרב בירי דו"צ; גם בירי בטעות על חטופים יהודים שברחו משוביהם בעזה וחשבום למחבלים; גם בירי של טנקים על כוחותינו בזיהוי מוטעה וכן בהפצצת חיל האויר על כוחותינו בזיהוי שגוי. נשאלה השאלה: האם כהן שהיה בין הלוחמים, והרג את חבריו בשגגת הקרב - יכול להמשיך לשאת את כפיו? האם עליו לעשות תשובה?

ב. כיצד יש להתייחס ללוחם שנהרג בשוגג ביד אחיו מישראל?

ג. עוד נשאלנו מכהן לוחם בצה"ל שהרג מחבל בהיתקלות צבאית בזמן הלחימה בעזה, ונפשו בשאלתו האם יכול להמשיך לישא את כפיו. הוא הסביר ששמע שמועה בשם הגרי"ד סולובייצ'יק זצ"ל, שההורג את הנפש, אף אם הרג מחבל, לא יכול לישא את כפיו. האם צריך לחשוש לדעה זו, בייחוד בענין ספק בברכות, שבדרך כלל הלכה היא שספק ברכות לקולא?

רקע לדיון

א. מקור הדין

בגמרא בברכות (לב, ב) מובא:

א"ר יוחנן כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו שנאמר 'ידיכם דמים מלאו'.

* הפניה סתמית לרמב"ם ונושאי כליו היא להלכות תפילה ונשיאת כפיים; הפניה סתמית לטושי"ע ונושאי כליהם היא לאו"ח סי' קכח.

לעומת זאת, בירושלמי (גיטין ה, ט) נאמר:

שלא תאמר איש פלוני מגלה עריות ושופך דמים והוא מברכנו? אמר הקב"ה: ומי מברכך? לא אני מברכך? שנאמר 'ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם'.

משמע בפירוש שאף כהן ששפך דמים יכול לברך ולישא את כפיו, כי לא הוא המברך אלא הקב"ה מברך דרכו. כמה יישובים נאמרו בסתירה זו:

א. הפני משה (שם ד"ה שלא תאמר) כתב ליישב, שבירושלמי מדובר בכהן שרק נחשד בכך (בגילוי עריות ושפיכות דמים) והעם מרננין אחריו, אבל אם מגלה עריות או שופך דמים ודאי, אכן לא יישא את כפיו, כמובא בבבלי. וכן כתב האור שמח (טו, ג).

ב. האור זרוע (ב, תיב) וההגהות מימוניות (טו אות א) והמרדכי (מגילה תתיח) מיישבים בשם הראב"ה, שדווקא אדם המפורסם להרוג ומועד לכך לא יישא את כפיו, אך הירושלמי מדבר על מי שהרג באופן מקרי ולא תדיר. מסתבר שהוא הדין במי שהרג בשגגה שיכול לישא את כפיו.

ג. במקום אחר מביא האור זרוע (א, קיב) בשם הראב"ה, שהבבלי מדבר על כהן שלא עשה תשובה, ואילו בירושלמי מדובר על כהן שעשה תשובה.¹

ד. המהר"ם מרוטנברג (הובא בטור) תירץ, שהבבלי מדבר שמי שהרג את הנפש לא יישא את כפיו לכתחילה, ואילו הירושלמי מדבר בדיעבד, שאם כבר עלה לדוכן - לא ירד.

ב. תוקף הדין

התוספות (יבמות ז, א ד"ה שנאמר) כתבו שתי הבנות באיסור נשיאת כפיים לכהן שהרג את הנפש:

א. חומרא בעלמא הוא.

ב. ועוד דווקא לא ישא את כפיו לפי שהרגו בידו ואין קטיגור נעשה סניגור וכדכתיב בהאי קרא ובפרשיכם כפיכם.

וכתב האור שמח (טו, ג) שיש נפקא מינה בין שני תירוצי התוספות: לפי התירוץ הראשון זהו דין דרבנן, והם החמירו רק על מי שלא עשה תשובה. אולם לתירוץ השני, שאין

1 ניתן לומר שאין סתירה בין שני תירוצי האור זרוע, כי מסתבר שרוצח מפורסם אינו עושה תשובה, ואילו מי שרוצח באופן מקרי ודאי עשה תשובה.

קטגור נעשה סניגור, זהו לימוד גמור מהתורה, ולא מחלקים בין אם עשה תשובה או לא עשה, ולכן אף אם עשה תשובה לא ישא את כפיו.

הרמב"ם פסק כהבנה השניה (שם):

כהן שהרג את הנפש אפילו בשגגה, ואע"פ שעשה תשובה, לא ישא את כפיו שנאמר ידיכם דמים מלאו וכתוב ובפרשכם כפיכם וכו'.

הב"ח מסביר שהרמב"ם למד זאת מדברי הגמרא שכתוב: **"כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו"**, ומשמע מכך שאפילו הרג בשוגג, ואפילו עשה תשובה - אין זה מועיל. וכן מהפסוק בישעיהו (א, טו) אפשר להוכיח כן, שכתוב: **"גַם כִּי תִרְבּוּ תַפְלָה אֲיַנְנִי שׁוֹמֵעַ יְדִיכֶם דָּמִים מְלֹאוּ"**. כלומר, גם אם תחזרו בתשובה ותרבו תפילה ותאמרו שהיה בשוגג - אף על פי כן ידיכם דמים מלאו ואין קטגור נעשה סניגור (לקמן נביא את דעת הרמ"א, הסובר שתשובה מועילה).

ואף שהרמב"ם פסק כהבבלי, וסובר שאין תשובה מועילה, אין זה סותר את דברי הירושלמי לעיל. אדרבה, הרמב"ם מביאו להלכה בהמשך (טו, ו):

כהן שלא היה לו דבר מכל אלו הדברים המונעין את נשיאות כפיים, אע"פ שאינו חכם ואינו מדקדק במצוות, **או שהיו הבריות מרננין אחריו**, או שלא היה משאו ומתנו בצדק, הרי זה נושא את כפיו ואין מונעין אותו, לפי שזו מצוות עשה על כל כהן וכהן שראוי לנשיאת כפיים, ואין אומרים לאדם רשע הוסף רשע והמנע מן המצוות.

וכתב הכסף משנה שמקורו מהירושלמי, וכפי שיישב הפני משה (לעיל פרק א) שהעם רק מרננין אחריו ששפך דם, אך אם ודאי הרג² - לא יישא כפיו. וכן כתב בבית יוסף.

ג. הרג נכרי

על הפסוק **"וְכִי יִזַּד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ לְהַרְגוֹ בְּעַרְמָה"** (שמות כא, יד) מובא במכילתא (דר"י משפטים - נזיקין ד):

רעהו, להוציא את אחרים [=גויים - י"ו]. - איסי בן עקיבא אומר, קודם מתן תורה, היינו מוזהרים על שפיכות דמים, לאחר מתן תורה תחת שהוחמרו הוקלו; באמת אמרו, פטור מדיני בשר ודם, ודינו מסור לשמים.

2 בשו"ת מהרלב"ח (ק"ז) כתב שאפילו אין עדים שראוהו שהרג את הנפש, אלא כל שיודע בעצמו שהדבר אמת, שהרג את הנפש - לא יישא כפיו.

וכתב רבי יששכר בער איילנבורג (בעל שו"ת באר שבע) בספרו צדה לדרך (דף סט, א):

נראה לומר כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו שנאמר ידיכם דמים מלאו, היינו אפילו שהרג את הגוי. כן נ"ל להלכה אבל לא למעשה.

וכן הביאו הפרי מגדים (אשל אברהם נא),³ אך הוסיף על דבריו: "ומיהו מורידין י"ל דנושא כפיו". משמע שהפרי מגדים מסכים עימו, אלא שהוסיף שאם הרג גוי מאלה שמורידין ולא מעלין - נושא את כפיו.

אולם, הפרישה (ס"ק מו) כתב: "נראה לי דרצונו לומר ישראל, שהרי הראיה דמיית ידיכם דמים מלאו בהורגי ישראל".⁴ וכן הביאו בספר מאמר מרדכי לרבי מרדכי כרמי (ס"ק מג). וכתב בשו"ת ציץ אליעזר (יד, ס) שבמקרה זה אפשר להחיל את פסק הרמ"א (ח"מ כה, ב) שאם נמצא תשובת גאון ולא עלה זכרונו על ספר, ונמצאו אחרים חולקים עליו, אין צריך לפסוק כדברי האחרונים, שאפשר שלא ידעו מדברי אותו גאון, ואם היו יודעים ממנו היו חוזרים בהם. אם כן, בנידון דידן שהפרי מגדים והבאר שבע לא ראו את דברי הפרישה המפורשים שהעלה ההיפך מדבריהם, אנו אומרים שאם היו יודעים דבריו היו חוזרים בהם.

והוסיף הציץ אליעזר (שם) שבפרט שבעל צדה לדרך היה תלמידו של הפרישה (עיי' תשובות באר שבע לב, וכן מובא בשם הגדולים לחיד"א), וכל הסתמכות הפרי מגדים היא על הצדה לדרך, אם כן מסתבר לומר, שאם היה רואה את הפרישה היה פוסק כרבו.

ובפרט שכתב הצדה לדרך: "כן נראה לי להלכה ולא למעשה", ואם כן ברי ושמא ברי עדיף, ועדיפים דברי רבו הפרישה שכתב בבירור שכהן שהרג נכרי נושא את כפיו.

וכתב המאמר מרדכי (ס"ק מג) שאף שמדובר בגוי המקיים שבע מצוות בני נח, שאסור לסבב לו מיתה - בכל זאת משמיענו הדרישה שכהן ההורג אינו נפסל לדוכן, משום שהפסוק עוסק בהורגי ישראל, ואין לך בו אלא חידושו. וכן כתב בשלמי צבור (דיני ברכת כהנים לט, עמ' קמו, א).

אך ראיתי עוד פוסקים רבים שכתבו שאף בהריגת נכרי לא יישא את כפיו, וביניהם החתם סופר (יובא לקמן בפרק ז, ומקורות לדבריו בפרק יד) וכן בשו"ת התעוררות תשובה (ד, יא) שכתב שבכלל "שהרג את הנפש" כלול גם גוי. וכן כתב בעטרת פז (לה) שמסברא, כיון שאסור להרוג נכרי - "ידי נגואלו בדם", וכן בשו"ת תשובות והנהגות (א, קלא)

3 וכן פסק בשו"ת משפטי עוזיאל ג, י (בהוצאה החדשה).

4 במהדורות קודמות קטע זה לא נדפס מפחד השלטונות.

כתב שהפרי מגדים תלה העיקר באיסור רציחה, ובזבחי קודש (זבחים עא, א ד"ה עפ"י הבעלים) מבואר שבהריגת נכרי יש איסור רציחה. וכן נראה מהמשך חכמה (משפטים כא, יד) שחייב משום רציחה ודינו מסור לשמים, ועל כן סובר שגם בהריגת גוי נפסל לנשיאת כפיים אם עשה במזיד. על כן דברי הציץ אליעזר צריכים עיון.

ד. הרג באונס

כתב הפרי חדש (ס"ק לח) שכהן שאנסוהו להרוג נושא את כפיו, וכן כתב בספר בית מנוחה (לרבי יהודה שמואל אשכנזי, דף קמז, ב ס"ק כז), וכן כתב המשנה ברורה (ס"ק קכח), שאף על גב שעבר איסור (כי היה צריך להיהרג ולא להרוג) - אינו נפסל לנשיאת כפיים בשביל זה. וכתב האליה רבה (ס"ק סג) שנראה שבשווג הקרוב לאונס, אפילו לא עשה תשובה, נושא כפיו.

ואכן, הלכה זו מדויקת מדברי הרמב"ם, שכתב בעניין כהן שהרג את הנפש (טו, ג) "כהן שהרג את הנפש אפילו בשגגה... לא ישא את כפיו", ולעומת זאת לגבי עבודה זרה כתב (שם) "וכהן שעבד ע"ז בין באונס בין בשגגה... אינו נושא את כפיו לעולם", משמע שכהן שהרג את הנפש באונס - נושא את כפיו.

ה. פסק השו"ע

מרן השו"ע (סעיף לה) פסק "כהן שהרג את הנפש אפילו בשוגג לא ישא את כפיו אפילו עשה תשובה", ומשמע שפסק כהרמב"ם שאף בשוגג לא מועיל תשובה. וביאר המשנה ברורה (ס"ק קכט, וכן כתבו האליה רבה והמטה יהודה) שהטעם הוא ש"אין קטגור נעשה סנגור" (כטעם השני בדברי התוספות, לעיל פרק ב).

הדרכי משה (ס"ק יז) השווה בין מי שאנסוהו להשתמד, שכתב הבית יוסף (שם) שפותחים פתח לבעלי תשובה ולכן יכול לישא את כפיו, להורג את הנפש שעשה תשובה, ולכן פסק בהגהתו לשו"ע (סעיף לה) ש"אם עשה תשובה נושא כפיו. ויש להקל על בעלי תשובה, שלא לנעול דלת בפניהם והכי נהוג".

בעניין מומר לעבודה זרה כתב מרן השו"ע (סעיף לז): "מומר לעבודת כוכבים לא ישא את כפיו וי"א שאם עשה תשובה נושא כפיו", והוסיף הרמ"א: "וכן עיקר". משמע שבכהן שהרג, מרן השו"ע לא הקל אפילו בעשה תשובה, ודינו חמור יותר. אבל בעולת תמיד ובביאור הגר"א מוכח, שהבינו שמרן השו"ע סמך עצמו לגבי מי שעשה תשובה, על דעת ה"ש אומרים" שכתב לגבי מומר והוא הדין ברציחה.

הביאור הלכה (ד"ה אפי' עשה תשובה) הביא את הדעות בעניין, שלדעת הרמ"א רוצח

שעשה תשובה נושא כפיו כי "יש להקל על בעלי תשובה שלא לנעול דלת בפניהם" אפי' אם עשה במזיד, והסיק הרמ"א שכך נהוג. לעומתם הביא את הפרי חדש והאליה רבה שלדעתם אם הרג במזיד אין להקל, והביא את הריטב"א במכות (יג, א ד"ה מאי וכן בגולה) שהביא בשם התוספות (מנחות קט, א ד"ה לא) שברוצח במזיד אין להקל, אפילו עשה תשובה. והסיק הביאור הלכה: "וצ"ע לדינא, ועכ"פ אם עלה אין להורידו כמו שכתב בטור בשם הר"ם מרוטנבורג".

אך כל זה לבני אשכנז היוצאים ביד רמ"א, אך לבני ספרד הפוסקים כדעת מרן השו"ע, אין להתיר לישא כפיו למי שהרג אפי' בשוגג, וכ"ש במזיד, ולא מועילה תשובה, אלא אם כן היה אנוס, כפי שכתב הפרי חדש לעיל.

תשובה ראשונה

ו. חייל צה"ל שהרג מחיילי אויב

והנה, בלוחם צה"ל שהרג את חברו בטעות, לכאורה הוי הריגה בשוגג, ואם כן לדעת הרמב"ם והשו"ע לא יוכל לשאת את כפיו. ברם, זה אינו מכמה וכמה טעמים:

1. התכוון לשם מצווה

המרדכי (מגילה תתיח) הביא בשם הר"ש משאנץ שכהן מוהל שמל, ומת התינוק אחר המילה - נושא את כפיו, שכן היה בשוגג והתכוון לשם מצווה. וכן כתב בהגהות מיימוניות (טו אות א); רבינו ירוחם (ג, ו; ג, ג) בשם רמ"ה (שו"ת מהר"ם מרוטנבורג פראג א), וכן פסק השו"ע (סעיף טו): "מל תינוק ומת, נושא את כפיו". אמנם המגן אברהם (ס"ק נב) הביא לכך שלושה טעמים (וכן הביאו המשנה ברורה ס"ק קלב): א. שהתכוון לשם מצווה; ב. אולי לא כלו לו חודשיו והוא נפל; ג. לא ברור שמת מחמת המילה. מכל מקום נראה שמספיק הטעם הראשון שהתכוון לשם מצווה, ושאר הטעמים הביאים לרווחא דמילתא, במקום שלא היה אומן, שלא נטל רשות למול או שפשע במילתו.

אם כן, הוא הדין בנידון דידן, שחייל צה"ל כהן שהשתתף בלחימה כנגד אויבי ישראל הרי הוא מקיים מצווה רבה לבוא לעזרת ה' בגיבורים. ואף אם בטעות הרג את חברו תוך כדי סערת הקרב - שנושא את כפיו, כיוון שעסק במצווה. וכן כתב בשו"ת יחוה דעת (ב, ד) שלוחמים אלו מקיימים מלחמת מצווה:

שכהנים שהם חיילי צה"ל עומדים לגונן על ישראל ועל ארצנו הקדושה, שאין ספק שמצווה רבה הם עושים לקדם פני צבאות האויב הבאים לזרוע הרס ולהשמיד ולהרוג ולאבד אנשים נשים וטף, וזהו שפסק הרמב"ם (מלכים פ"ה

הלכה א') שעזרת ישראל מיד צר הבא עליהם היא בכלל מלחמת מצווה.

וכן כתב הגרי"ש אלישיב זצ"ל בשו"ת קובץ תשובות (א, רמג) בתשובה לרב יצחק שילת שליט"א ראש ישיבת מעלה אדומים (שבזמן מלחמת יום הכיפורים היה תלמיד ישיבה שלחם בקרבות) ש"אנן הלא במלחמת מצווה קעסקינן".

2. נידון כאונס

לעיל הבאנו את הפרי חדש (ס"ק לה) שכתב שכהן שהרג באונס נושא את כפיו. ואם כן פשיטא שכהן ההורג בטעות את חבריו תוך כדי הקרבות, בזיהוי מוטעה או שחבירו נכנס בטעות לשטח האש - אין לך אונס גדול מזה.

ונידון דידן עדיף על מקרה הפרי חדש, שדיבר על מקרה שאונסים אותו להרוג את חבריו, ובמקרה זה היה עליו להיהרג ולא להרוג (דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי, כמובא בפסחים (כה, ב), וכך נפסק ברמב"ם (יסודי התורה ה) ובשו"ע (יו"ד סי' קנז)), ואפילו הכי אם הרג את חבריו, נושא את כפיו כיוון שהיה אנוס. אם כן, כל שכן כאן, שכל הריגתו היתה תוך כדי סערת הקרב, פשיטא שבכי האי גוונא הוא אונס גמור.

3. שאם לא כן נמצאת מכשילן לעתיד לבוא

כן נראה מסברה פשוטה שנושא את כפיו, שאם לא תאמר כן, נמצאת מכשילן לעתיד לבוא. שמא זה יגרום לו בעתיד להתמהמה מלהסתער על האויב הקם להורגם, ונמצא מסכן נפשות רבות מישראל, והוא פיקוח נפש. ועוד, שמא בגלל הלכה זו יימנע מלצאת לעזרת ה' גיבורים ויימנע מלהיות לוחם.

כעין זה כתב בשו"ת חתם סופר (או"ח קעז) בעניין אשה שבאה להציל משרתת שהתעלפה ובאה ליתן לה מצלוחית יין שרף לעוררה ולהקימה, ובטעות נתחלף לה עם צלוחית של חומר רעיל. וכתב החתם סופר שאין להעמיס עליה בענייני תשובה, "כיוון שעסקה בהצלת נפשות וגם היה [=המצב - י"ו] בהול... ואם נחמיר נמצא מכשילן לעתיד לבוא בפיקוח נפש".

ולכן פשוט שאין למונעו מלישא כפיו, ובכך יהיו הכל זריזין במצוות המלחמה, כולל כהנים שאף הם משתתפים במלחמות מצווה, כמו שמוכח בשבת הארץ למרן הראי"ה קוק זצ"ל (הוצאת מכון התורה והארץ) בסוף הלכות שמיטה ויובל (יג, יב):

אבל כשכל ישראל יוצאין למלחמה מחוייבים גם הם [=הכהנים] לצאת. ומלחמה של כלל ישראל זאת היא ג"כ עבודת ד'. שכל מי שהוא מיוחד יותר לעבודת ד' הוא שייך לה יותר משאר כל העם.

וכן כתב בשו"ת תשובות והנהגות (א, קלא) שכהנים יצאו על כל פנים למלחמת מצווה, וכמבואר בקידושין (כא, ב) לעניין כהן ביפת תואר, והוסיף שמסתבר שגם במלחמת הרשות על פי סנהדרין הדין כן, שכיוון שעושה על פי הסנהדרין, אינו נפסל בזה.⁵

4. מסתבר שתשובה מועילה במקום מצווה

אף לסוברים כדעת מרן השו"ע, בביאור הלכה (ד"ה אפילו עשה תשובה) הביא את העולת תמיד ואת הביאור הגר"א הסוברים שאף לדעת מרן השו"ע מועיל תשובה, ולשיטתם מרן סמך עצמו על דברי ה"ש אומרים" שהביא בסעיף לז בעניין מומר. אם כן, כל שכן בנידון דידן דהוי שוגג ויועיל תשובה, וכל שכן אם נחשב דין זה לאנוס, שפשיטא שיכול לישא את כפיו כדמוכח לעיל.

אם כן, אף אם נאמר שלוחם זה צריך קצת כפרה על מעשיו, שנתגלגל דבר הריגה זה על ידו (וגם זה צריך עיון גדול באיזה נסיבות נתגלגל הדבר, וכפי שנדון בכך לקמן בפרק יא), אך מכל מקום תשובה מועילה שישא כפיו. ובנידון דידן לא ברור שצריך בכלל תשובה, שהרי עשה מצווה רבה ששם נפשו בכפו בהסתערותו בקרב, ואין להתחרט על כך. וקל וחומר - אם מי שעשה עבירה חמורה כרציחה, סובר הרמ"א שמועילה תשובה ויכול לשאת את כפיו, כל שכן למי שעשה מצווה ולא עבירה, שלא ימנעו ממנו מלשאת את כפיו. ואף אם פוסקים כשו"ע (אם אכן סבר כך) וכרמב"ם, שלא מועילה תשובה מפני חומרת איסור רציחה, ואין קטגור נעשה סגור, בנידון דידן שההריגה היא תוך כדי קיום מצווה רבה, ודאי שאין היא קטגור אלא אדרבה, קיום מצווה הוי סגורין לאדם, ומהיכי תיתי למנוע מכהן שעשה מצווה לישא את כפיו?

ז. חיילים כהנים בזמן מלחמת העולם

והנה בזמן מלחמת העולם הראשונה היו חיילים יהודים, וביניהם כהנים, שגויסו בכפיה, ופעמים שהרגו אף נפשות יהודים במלחמה, ושאלו האם הם יכולים לישא את כפיהם. כך מובא בשו"ת צבי תפארת (א, לז) לרבי צבי הירש שפירא (בעל הספר דרכי תשובה על שו"ע יו"ד). השאלה היתה לדעת הפרי חדש שכהן שהרג את הנפש לא יישא את כפיו אפילו עשה תשובה, כי אין קטיגור נעשה סניגור, בהנחת השואל "שאינן לך בעל מלחמה שהיה במלחמה ולא יהרוג כמה אנשים הן יהודים והן אינם".

הוא הסיק שמכיוון שיש שני תירוצים בתוספות (יבמות ז, א; הובא לעיל פרק ב) ומבואר בכללי הפוסקים מבעל כנסת הגדולה (נדפס בסוף חלק או"ח אות יט) שבכל מקום שכתבו

5 וכל זה שלא כהדרך אמונה (שמיטה ויובל יג, נז ובביאור הלכה שם ד"ה לא עורכין מלחמה) עיי"ש.

התוספות שני תירוצים - התירוץ הראשון עיקר, ולפי התירוץ הראשון דין זה הוא חומרא בעלמא, ועל כן שפיר אפשר לסמוך על דעת הרמ"א שמועילה תשובה כדי לישא כפיו. אלא, שהצבי תפארת הרי הוא מבני אשכנז ועל כן פסק כדעת הרמ"א, וצריך עיון מה היה אומר לבני ספרד הפוסקים כדעת מרן השו"ע.

וכן נדרש לשאלה מעין זו בשו"ת לבושי מרדכי (או"ח תנינא יז, ג) לרבי מרדכי יהודה ליב ווינקלר, והביא את תשובת הצבי תפארת, ותמה עליו שהרי אם ההורג היה אנוס, אם כן לדעת הפרי חדש יכול לישא את כפיו וכן מוכח בדעת הרמב"ם ומשמע שהשו"ע מסכים לכך. והשיב שזה היה דעת השואל, אך העונה סבור ששם מדובר ביהודי שמרד במלכות, ולכן כעונש גויס בכפיה ולכן מצבו לא נחשב לאנוס כי "ע"י כך בא למידה זו" ולכן נזקק לדעת הרמ"א שבשוגג מהני תשובה.

לפי דבריו יוצא שבענייננו בלוחם ששם נפשו בכפו והתגייס לעזרת ה' בגיבורים, כיוון שעביד מצווה רבה ולא פשע כלל בהתגייסו למלחמה, א"כ פשיטא דהוי ההריגה בטעות אנוס, ויכול לישא את כפיו אף לדעת השו"ע. עוד הוסיף הלבושי מרדכי (ולקמן בפרק י נבאר סברתו):

דבלא"ה יש להעיר במלחמות שהאויבים שוללים וטורפים, אם בזה הבעל מלחמה בכלל הורג נפש... דודאי יש בזה משום פקו"נ כאשר ראינו בעוה"ר במדינת גאליציען בזמנים אלו כידוע... וא"כ ודאי אין בידו חטא שפיכת דמים.

בספר עטרת פז על השו"ע לרבי פנחס זליג שווארץ (סעיף לה ס"ק ז) הביא שאלה מבעל תבואות השדה לרבי אליעזר דייטש על לוחם יהודי שהרג חברו:

מה שנסתפק במה דאיתא בשו"ע או"ח סי' קכ"ח סעיף ל"ה דכהן שהרג הנפש לא ישא את כפיו **היאך הדין אם הרג חברו בשדי המלחמה** אם ג"כ אסור לישא כפיו?

נ"ל דאם היה באופן שאם הוא לא יהרוג, יהרוג אותו חברו, א"כ הו"ל נרדף ומותר להציל עצמו.

לפי זה בנידון דידן, אם היה ירי דו"צ שכוון אליהם ובלא ירי יפלו הם, אם כן היורה יש לו דין רודף. אלא שמצב זה נדיר, ובדרך כלל אם היו מזהים שהאש בא מכוחותינו, היו מסתתרים תחת מחסה ולא יורים. ומוסיף שאכן לא תמיד היה מצב של נרדף, ועל כן מסיק (שם) שבמלחמה הרי זה נחשב לאנוס, ואף שהשו"ע החמיר בשוגג שלא

מועיל תשובה, "אבל אונס כמו בשדי המלחמה מותר לישא את כפיו". וכתב שאף אם מאן דהו יחמיר בדבר, מכל מקום יודה שתשובה מועילה, וכדבריו:

באונס יש לצדד דתשובה עכ"פ מהני כדי להקל על הבעלי תשובה, ואם יודע את מי הרג, יראה לעשות איזה דבר לתועלת נשמתו או להרבות צדקה עבורו וסר עוונו וחטאתו יכופר.

ואם במלחמה של גויים התיר העטרת פז לכהן שהרג יהודי בטעות לישא כפיו, כל שכן במלחמה מול אויב, כנידון דידן, דהוי מלחמת מצווה של עזרת ישראל מיד צר, שהוא אנוס ואינו צריך תשובה, ופשוט שישא את כפיו.

ויש לדעת שכל הפוסקים הנ"ל דיברו לפי מקומם ושעתם, אך במלחמת מגן כמו במקרה דנן, כשלוחמים עזי נפש מסתכנים יום יום ולוחמים בחירוף נפש להביס את אויבינו ולהחזיר לביתם את השבויים והחטופים שלנו, פשיטא שהרי הם אנוסים גמורים, ואין להחלישם מאירועים קשים שבסערת הקרב כמעט שהם בלתי נמנעים. אדרבה, ראוי לומר להם תחזקנה ידיכם ויישר כוחכם, והדבר ברור ללא צל של ספק על פי כל הפוסקים הנ"ל, שכשרים והגונים הם לנשיאת כפיים ויבורכו מפי עליון.

ח. מדוע רופא שטעה, ומת החולה - גולה?

אלא שהשוואת דין של לוחם שהרג בטעות את חברו, למוהל שמת התינוק לאחר מילתו, או להורג מתוך אונס שלדעת הפרי חדש נושא כפיו, אינה ברורה כלל וכלל לדעת מרן השו"ע, שהרי כתב (יו"ד שלו, א):

נתנה התורה רשות לרופא לרפאות ומצווה היא ובכלל פיקוח נפש הוא, ואם מונע עצמו הרי זה שופך דמים. ואפילו יש מי שירפאנו שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות. ומיהו לא יתעסק ברפואה, אא"כ הוא בקי ולא יהא שם גדול ממנו, שאם לא כן הרי זה שופך דמים. ואם ריפא שלא ברשות בית דין, חייב בתשלומין אפילו אם הוא בקי. ואם ריפא ברשות בי"ד וטעה והזיק, פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים. **ואם המית ונודע לו ששגג גולה על ידו.**⁶

הרי מפורש כי אף שעשה מצווה ברפאותו את החולה, כיוון ששגג והרגו בטעות - גולה לעיר מקלט, כדין הורג בשגגה. ולכאורה, הוא הדין שאם הוא כהן - לא ישא את כפיו, כדין הורג בשגגה, ולא מועילה בזה תשובה (כפי שכתב השו"ע בסעיף לה).

6 וכתב הש"ך (שם, ג) "ומ"מ אין צריך למנוע בשביל חשש טעות ומצווה היא כמו שנתבאר".

כדי להכריע בנידון דידן יש לברר את הסוגיה ממקורותיה לעומק, ומתוך כך להסיק מסקנות אליבא דהלכתא.

מקורו של השו"ע הוא בתוספתא במכות (ב, ה; בדפוס וילנא מובא בהשמטות בסוף): "רופא אומן שריפא ברשות בי"ד הרי זה גולה". הרמב"ן הביאה בתורת האדם (עמ' מא-מב במהד' מוה"ק) והביאו הטור (יו"ד שם), והבית יוסף⁷ פסקו בשו"ע. כדי להבין לאשורם את דברי הרמב"ן נכון לצטטו בעניין בהרחבה (תורת האדם שער המיחוש - ענין הסכנה):

תנא דבי ר' ישמעאל ורפא ירפא מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות. **פי' שמא יאמר הרופא מה לי בצער הזה, שמא אטעה ונמצאתי הורג נפשות בשוגג, לפיכך נתנה לו תורה רשות לרפאות.** וקשיא לי הא דתניא בתוספתא רופא אומן שרפא ברשות בי"ד והזיק ה"ז גולה. אלמא עונש שוגג יש בדבר. וי"ל הכי, הרופא כדיין מצווה לדון, ואם טעה בלא הודע אין עליו עונש כלל, כדאמרינן שמא יאמר הדיין מה לי בצער הזה, ת"ל ועמכם בדבר המשפט, אין לדיין אלא מה שעניו רואות. ואעפ"כ אם טעה ונודע לבי"ד שטעה משלם מביתו על הדרכים הידועים בו. ואע"ג דהתם אם דן ברשות בי"ד פטור, אף כאן מדיני אדם פטור מתשלומין. אלא שאינו פטור מדיני שמים עד שמשלם הנוק ויגלה על המיתה, הואיל ונודע שטעה, והזיק או המית בידים. וכן אמרו בתוספתא דב"ק גבי פטורים מדיני אדם וחייבין בדיני שמים: רופא אומן שריפא ברשות בי"ד פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים. ומכל מקום בלא הודע שלו אינו חייב כלום, כמו שהדיין פטור לגמרי בין מדיני אדם בין מעונש שמים והוא שיהיה כמו שראוי לזיהר בדיני נפשות ולא יזיק בפשיעה.

ומסתברא דהא דאמרינן נתנה רשות לרופא לרפאות, לומר שאינו אסור משום חשש השגגה, אי נמי שלא יאמרו הקב"ה מוחץ והוא מרפא, שאין דרכן של בני אדם ברפואות אלא שנהגו, כענין שכתוב גם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים. אבל האי רשות רשות דמצווה הוא לרפואות, ובכלל פקוח נפש, כדתנן מאכילין אותו על פי בקיאים... והואיל ומחללין שבת ברפואות, ש"מ בכלל פקו"נ הן, ופקו"נ מצווה רבה היא, הזריז ה"ז משובח הנשאל מגונה

7 יש בדבר גירסאות שונות. התוספתא בבא קמא (ט, ג) שצוינה בבית יוסף בהוצאת שירת דבורה כמקור לרמב"ן, אינה מופיעה בגירסא לפנינו. והמהדיר של תורת האדם עמ' מא הע' 55 כתב שבגירסת הרמב"ן לתוספתא היה כתוב על רופא שהמית 'גולה על ידו', וכן משמע בביאור הגר"א ס"ק ו.

השואל שופך דמים, וכ"ש המתיאש ואינו עושה.. **וש"מ כל רופא שיודע בחכמה ומלאכה זו חייב הוא לרפאות ואם מנע עצמו הרי זה שופך דמים".**

ואז מקשה הרמב"ן שאם זו מצווה לרפאות, מדוע בגמרא מובא שמר בריה דרבינא אסר להקיז דם לאביו, שמא יחבול בו והוי שגגת איסור. וקשה, אם כן שום אדם לא יתעסק ברפואות, שמא יטעה ויהרוג את החולה, ויהיה שגגת סייף? ותיירץ:

וי"ל כיוון שנתנה רשות לרופא לרפאות, ומצווה נמי היא דרמיא רחמנא עליה, אין לו לחוש לכלום, שאם מתנהג בהן כשורה לפי דעתו, אין לו ברפואות אלא מצוה, דרחמנא פקדי' לרפויי, ליביה אנסיה למטעא. אבל בן אצל אביו, כיוון דאיכא אחריני למשקל ליה סילוא ולמפתח ל'י בועיה, לא שבקינן לבן למיעבד הכי, דלא ליהוי מעייל נפשיה לספקא דחיוב מיתה... ואפשר לומר כן, דאע"ג דמכה אדם לרפואה פטור, ומצוה דואהבת לרעך כמוך הוא, אפילו הכי כיון דאיכא אחרינא לא שבקינן לברא למעבד הכי, דלמא חביל ביה טפי ממה שהוא בדרך הרפואה, והוה שגגת חנק, אבל למיתה לא חיישינן לא בבן ולא באחר, משום דע"כ הצריכן הכתוב לרפאות. ואין לך ברפואות אלא סכנה, מה שמרפא לזה ממת לזה. וזו שאמרו, טוב שברופאים לגיהנום, לגנות דרכן של רופאים בפשיעות וזדונות שלהם נאמר, אבל לא שיהא חשש איסור בדבר, כדרך שאמרו שם נמי טוב שבטבחים וכו', הא אלו נהג עצמו כשורה כל שכן שהוסיף זכות לעצמו שאומנותו אומנות ליסטים ולא למד ממעשיהם... **אלא מיהו דוקא בבקי וביודע בחכמה ובמלאכה זו, ושאינן שם גדול ממנו, אבל כל שאינו יודע בטיב מלאכה זו, לא יהא לו עסק בהן.**

הרי מפורש בדברי הרמב"ן, שיש מצווה רבה לרופא לרפאות ובכלל פיקוח נפש הוא, ואם התנהג כשורה, אין לו לחוש לכלום, ואפי' ימות החולה - 'ליביה אנסיה למטעא'. כל דבריו על רופא מתאימים גם על חייל או קצין הלוחמים בשדה הקרב.

לאור דבריו קשות כמה קושיות:

- א. מדוע גולה אם מת תחת ידו בשוגג? הרי 'ליביה אנסיה למטעא'!
- ב. מפורש במשנה במכות (ה, א): "אבא שאול אומר מה חטיבת עצים רשות אף כל רשות, יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח ב"ד". מפורש שהעוסק במצווה והמית תוך כדי העיסוק במצווה - אינו גולה. אם כן, מדוע רופא שהמית תוך כדי עיסוקו גולה?

נראה לתרץ בכמה דרכים:

1. טעה מתחילה ועד סוף

התשב"ץ (ג. פב) הקשה קושיה זו, וחילק בין אב ורב לרופא:

ונראה כי פ' רופא אומן הוא רופא החבורות במלאכת היד ששגגתו וזדונו היא חבלה ורציחה בברזל שהעידה התורה שאפי' מחט אינו צריך אומד כמו שנזכר בגמ' סנהדרין ע"ו ע"ב וכו', ולשון אומן הוא המחתיך בברזל כמו המל שנקרא אומן בגמ' שבת קל"ג ע"ב. אבל רופא חולים במשקים ובמשלשיות דבמרקחות ובמרחצאות והנחות אינו נקרא רופא אומן אלא רופא סתם ואינו בכלל זה שאינו בא לידי חבלה להתחייב בנזיקין, ואם שגג או הזיק והמית או הוסיף מכאוב על מכאובי החולי ונתכוון לרפאות ולא נתכוון להזיק, פטור הוא אף מדין שמים שאין לו אלא מה שעניו רואות, אלא שאין לו לדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה כדין דין ולא לסמוך על נסיונותיו וע"ז אמרו טוב שברופאים לגיהנום וכו', אבל אם נהג כראוי וכשורה, שכרו מרובה לשמים שאומנותו אומנות ליסטים ונזהר בה כן נ"ל.

התשב"ץ מחלק בין רופא שנתן תרופות ומת החולה - שאינו גולה, לרופא מנתח שטעה - שגולה. מה החילוק ביניהם? נראה לומר שבתרופות אין הוכחה ודאית שהתרופה היא שגרמה למיתת החולה, ושמה סיבה אחרת גרמה לכך, ומספק אינו גולה. מה עוד, שבדרך כלל על ידי תרופות מוטעות אין המיתה מיידיית ודין גלות נוהג רק בהריגה באופן ישיר. אולם, אם הרופא מנתח בסכין ומת החולה - גולה, כי במקרה זה ודאי הוא האשם במיתת החולה.

אלא שעדיין קשה, שכן הרופא נתכוון להצילו ולרפאתו, וחשב שתרופות אלו יצילו את החולה. אם כן, מדוע לא ייחשב מקרה זה לאונס? מאי שנא ממוהל שמת הנימול, שאינו גולה כי עשה מצווה ואינו אלא אנוס?

ותירץ הגרש"ז אורבך (הובא בנשמת אברהם ב, שלו ס"ק ט) שעל כרחק צריך לומר שמדובר כגון ברופא מנתח שניתח במקום הלא נכון, ונמצא שמתחילה ועד סוף עשה פעולה לא נכונה וכך המית אותו, ולכן גולה. מה שאין כן באב שהכה בנו או רב את תלמידו או שליח בית דין שהיכה כפי שנתבקש, שהמעשה שלהם היה רצוי רק שטעו והפריזו בו על המידה, ולכן הם פטורים. נמצא לפי זה שגם הרב או האבא שהיכו בשגגה במקום מסוכן שאסור להכות שם - גולים. לעומת זאת, רופא שטעה, כגון במינון של טיפול חשמלי, ובזה המית את החולה - פטור מגלות.

ואכן, דברים אלו מוכחים מדברי מרן הראי"ה קוק זצ"ל (בשו"ת דעת כהן קמ) שהביא את דברי הגמרא בבבא קמא (פה, א) בדרשת ר' ישמעאל על הפסוק "ורפא ירפא" - מכאן שניתן רשות לרופא, והקשה מהו החידוש, שכן:

איך יעלה על הדעת שלא יהיה מחוייב לרפאות. וכי אין עובר על לא תעמוד על דם רעיק על כל צרה שבאה עליו אפילו מן השמים? ואריה בידי שמים הוא (כדאיתא כתובות דף ל') ומ"מ הרי אנו מצווים להצילו, ואין חשש 'רחמנא מחי ואיהו מסי', וה"נ דכוותיה... אלא שעיקר היסוד מפני שכל עיקרי הרפואה אינם מבוררים כל כך ואין יודע בבירור אם אין הנחותיהם מסופקות, על כן הוצרך לנתינת רשות, שמ"מ אין דרך אחרת לפני בנ"א.

אף בנידון דידן, אם לא התרשל ונתן את התרופות כפי שהסיק על פי ידיעותיו הרפואיות, זהו החידוש שמותר לרפאות, ואחרי שהותר אדרבה, הוי מצווה וחובה לרפאות. שכן בגלל החשש למוות על ידו או לנזק בלתי הפיך רצה להימנע מטיפול בחולה, ובכל זאת התורה חייבתו לטפל ולא לחשוש. לכן לא יעלה על הדעת שיגלה בהריגה בטעות בכי האי גוונא, שאם כן שוב יימנע מלהצילו מחשש זה.

2. בשגגה ורשלנות

עוד כתב הגרש"ז (שם) שאפשר שלא מדובר בטעות בשיקול הדעת, אלא ברופא שהתכוון ליתן תרופה נכונה, ושגג ונתן לחולה תרופה לא נכונה, או הושיט ידו ליקח סכין טוב לנתח בו ושגג ולקח סכין לא מחוטאת, ובזה שפיר גולה.

כך כתב גם ערוך השולחן (יו"ד שלו, ב) כדי להסביר את דברי הרמב"ן בתורת האדם, שמה שכתב השו"ע שאם המית גולה הוא דוקא -

כשיש לו מקום לתלות **שהוא גרם לו ע"י התרשלנות או שלא עיין יפה**, אבל בלא זה נ"ל דאינו חייב גלות דמי גרע מאב המכה את בנו והרב את תלמידו דפטור מגלות?

עוד הוסיף שבזמן הזה צריך הרופא להיות מוסמך ולקבל אישור מהממשלה המקומית שיש לו רשות להיות רופא, ונפטר מגלות דווקא אם שבשעה שמטפל בחולה לא היה רופא גדול ממנו שיכול לטפל. אולם, אם עשה בלא אישור ממשלתי - הרי הוא כהורג נפש במזיד.

מדבריו משמע שכל עוד הרופא לא התרשל אין הוא גולה, ורק אם התרשל הוא חייב גלות. אלא שחייבים לבאר בדעתו שאין מדובר ברשלנות של פשיעה, כי אז אף בדיני

אדם היה ראוי לחיבו. על כרחך מדובר במי שיש לו רשיון לרפאות, ופעל כראוי לפי דעתו, אלא שלבסוף טעה בדבר שהיה יכול לשים לב אליו, אילו היה פועל במתינות גדולה יותר, כגון שטעה במינון התרופה וכדו'. לכן אין זה אונס גמור מצד אחד, אך מצד שני אין זו פשיעה אלא טעות התלויה בחוסר ריכוז מיטבי. ולכן חייב בדיני שמים וחייב גלות אם המית.

3. כיון שלא ריפא נמצא שלא עשה מצווה

ביד אברהם על השו"ע (שם) כתב שרופא גולה אם המית, כי לא עשה מצווה כשבסופו של דבר לא ריפאו. מה שאין כן רב או שליח בית דין שעושים מצווה. לפי זה צריך לומר שמדובר ברופא שלקח סכין לא מחוטאת או שטעה בתרופה וכדו', ומפאת כן מת החולה מיד.

4. טעות שכיחה

הגרי"א הרצוג תירץ (הובא בגשר החיים ב עמ' יב) שטעות ברופאים היא שכיחה, מפני שהם צריכים תשומת לב מירבית, ולכן אם טעה גולה ש"הואיל וקלקול מיעוטא דשכיח, הוי ליה להיזהר". מה שאין כן באונס גמור כמילה וכדו'.

5. חילוק הבשמים ראש

בשו"ת בשמים ראש (שפ"ו) חילק בתחילה כמו היד אברהם:

דזה לרפאות ירד והמית, ונמצא שלא עשה מעשה רפואה, משא"כ אלה לייסר באו וייסרו למשפט אלוקיו, אלא שלא נצטוו לייסרו כ"כ, אבל עבוד מידי דרמי עליה.

אלא שאחר כך הוסיף על דבריו לחלק כדברי התשב"ץ:

מ"מ דבר ברור דהיינו דווקא רופא אומן שחתך ידו או רגלו וכיוצא בזה והמית, שאם היה מזיד בכה"ג היה נהרג. אבל בזה שנתן רפואות וטועה בדעתו, כיוון דלא עשה מעשה, אלו הזיד פטור, ובשוגג נמי אינו גולה. ואף מדיני שמים פטור דמאי הוי ליה למיעבד, איהו לרפואתו נתכוון ואתקולי אתקל מן שמיא.

6. הרופא טעה לגמרי, בניגוד לאחרים

בברכי יוסף (י"ד שלו, ו) תירץ בשם ספר מעשה רוקח:⁸

8 וחזר על כך בספרו טוב עין (ט, חלק יו"ד שלו) שהרופא "היה בידו להתבונן ולמידק" ולכן גולה, מה שאין כן הרב המכה תלמידו או אב את בנו, עיי"ש.

דאפשר לומר דהאב והרב ושליח ב"ד הכו כדרך אחרים המכים ולא טעו כלל, אבל הכא זה טעה ברפואתו או בחולי ואחר מעשה הבין שטעה, והחולי לא הכירו או שרפואות שעשה לא יצדקו לחולי וכיוצא, א"כ אפי"ה האף אמנם שנתכוון למצווה, עבר עבירה וחיב בדמו של זה בשוגג, והו"ל למעבד ששם עלו שבט"ם לייסר בן ותלמיד כראוי וכדרך העולם ולא יצאו מההקש להיות להם למוקש ולא טעו ואמטו, להכי פטירי.

7. בין רפואה דחופה לרפואה שאינה דחופה

בשו"ת חתם סופר (אור"ח קעז) נשאל על אשה שהמשרתת שלה התעלפה ותוך כדי טיפול להצלתה, השקתה אותה בעלת הבית, בטעות, בבקבוק עם נוזל רעיל במקום יין שרף ובכך נגרם מותה, האם היא צריכה כפרה. החתם סופר כותב תוך כדי דבריו שכמו ששליח בית דין שהיכה בהיתר, וטעה ונתן מכה אחת יותר ממה שאמדוהו, פטור מגלות לדעת הראב"ד -

כיוון שתחילת כניסתו לעניין הכאה היה למצווה אע"פ שכבר כלתה מצוותו מ"מ פטור אע"פ שלא נעשית מצוותו לא של אב ולא של רב ולא של שליח ב"ד, שהרי מת תחת ידם, מ"מ פטורים מגלות. והדברים ק"ו בן בנו של ק"ו דהתם מת באותו העסק עצמו שעסקו להלקות בדבר הראוי להמית מתחילתו וטעו בו בשיעור ואומד והמיתו פטורים, מכ"ש הכא [דהאשה - י"ו] עסקה בלהחיות ונזדמן דבר הממית, דבשאר חייבי חטאת מקרי זה מתעסק ופטור... והכא הוה מתעסק טפי כמובן דנתעסק בהשקאת יין שרף זה ונזדמן שריפת פעטריאה"ל אחר... **א"כ חיוב גלות אין כאן** כמובן, אך להצריכה קצת כפרה הואיל ואירע מכשול על ידה... אך אין להעמיס עליה הרבה כיון שעסקה בהצלות נפשות וגם היה בהול יותר מתרומה בע"פ ואם נחמיר נמצא מכשילן לעת"ל בפיקו"נ.

החתם סופר לא הביא את השו"ע הנ"ל על רופא שהרג, שגולה, ואדרבה כתב בפשטות שבכי האי גוונא אינה צריכה גלות. על כרחך שיש לחלק בין רופא שהיה לו זמן לחשוב קודם הטיפול והתרשל במלאכתו - שאם המית גולה, לרפואה דחופה בבהילות, שטעות כזו היא בגדר 'מתעסק' בדבר מצווה - ואינו גולה. דון מינה שהוא הדין שאם היה כהן והרג חבירו בטעות בסערת הקרב - שיכול לשאת כפיו, ככהן שמל ומת הנימול תחת ידו.

ט. האם ירי דו"צ במלחמה דומה לרופא?

לאור האמור לעיל יש לדון האם לוחם שהרג את חברו בדו"צ דומה לרופא שהמית. לאור כל החילוקים שהבאנו לעיל נראה לומר שיוכל לשאת את כפיו. שכן לוחם בצבא מקיים מצווה רבה, והרי הוא דומה לרופא העוסק בהצלת נפשות. כמו שכתב הרמב"ן על רופא הוא הדין לחיילי צה"ל הלוחמים מלחמות ישראל מיד צר הבא עליהם, כדי להציל נפשות רבות בישראל, ומוסמכים למלאכת הלחימה ואף גוייסו לשם כך, שאין להם להימנע מלהתגייס שמא יטעו ויהרגו מחבריהם בשוגג. ואם יתרחש מקרה זה לדאבון הלב, אין זה אלא בגדר "ליביה אנסיה למטעא".

ואף שהרמב"ן כתב שהרופא שהרג בטעות גולה, כבר יישבנו דבריו שלא יסתרו את המשנה במכות שמדובר במקרה שלא היה בקי בחכמת הרפואה, או שהיה בקי ממנו, או שהתירש במלאכתו ולא עיין יפה, או שלא היה מוסמך לעסוק ברפואה, או שלא נתן תשומת לב מיריבית, או שהיה בידו להתבונן ולדייק. אולם במקרה שלנו, הלוחם הוא חייל מוסמך, שקיבל אישור ופקודה לתקוף, ופעל על פי ההוראות, והזמן היה בהול ביותר, ובלא שיתקוף ישירות את התוקפים היה מסכן את כל חבריו הלוחמים, ובכך יסתכנו אזרחים רבים. אם כן הרי זה אונס גמור בכלל 'ליביה אנסיה למיטעא'.

ואם באונס של דבר הרשות משמע מהרמב"ם שאם המית נושא את כפיו, וכן פסק השו"ע, כל שכן באונס שיש בו מצווה רבה שיהא נושא את כפיו. והרי הוא בכלל 'מתעסק' כדברי החתם סופר לעיל, וכמו ששם פטר מגלות את האשה שניסתה להציל את המתעלפת ובטעות גרמה למיתתה, מטעם שהמצב 'היה בהול ביותר' ולא היה זמן להפעיל שיקול דעת במתינות, קל וחומר במקרה של לוחמים הפועלים תחת מטר של אש תופת. וכמו שהחתם סופר חשש ש"אם נחמיר נמצא מכשילן לעת"ל בפיקוח נפש", אף בנידון דידן, אם נחמיר על לוחמים שהרגו את חבריהם בטעות בסערת הקרב, נמצאת מכשילן לעתיד לבוא בענייני פיקוח נפש.

ובמלחמה הסיכון בענייני פיקוח נפש גדול יותר, שכן במקרה של החתם סופר הסיכון היה של נפש אחת מישראל, לעומת זאת בנידון דידן, הסיכון הוא על נפשות רבות מישראל. כי אם בגלל חשש זה יימנע מלהסתער במהירות, יש חשש גדול שהאויב יקדים ויתקוף ויפגע ברבים מהלוחמים, כפי שחווינו כמה וכמה פעמים לצערנו. ועל כן קל וחומר שיש לומר במקרה דידן ש'אם נחמיר נמצאת מכשילן לעתיד לבוא'.

ולכן נראה לומר, שלוחם צה"ל שהרג את חברו בשוגג תוך כדי לחימה דומה לכהן שמל את התינוק ומת, שנושא את כפיו, כמובא בשו"ע (סעיף לו), שכן התכוון לשם

מצווה. ומצוותו גדולה יותר משל מוהל, כי במצווה זו מסכן נפשו למען הצלת רבים מישראל והיא מצווה רבה, והרי הוא כאב שהכה את בנו או רב שהכה את תלמידו לשם חינוך שפטור מגלות כי עשה מצווה.

ונראה להוסיף שחייל צה"ל אינו אדם פרטי, כיון שנשלח על ידי מפקדי הצבא שקיבלו הוראה מראשי המדינה, והרי הוא דומה ממש לשליח בית דין שנשלח להכות - שפטור, כמפורש במשנה במכות (ח, א הובא לעיל).

י. מלחמה שאני

עוד נראה לומר שדין מלחמה שונה מכל הסברות לעיל לטיבותא. על הפסוק "וְאָנֹכִי אֶת דְּמִמְכֶם לְנַפְשֵׁיכֶם אֶדְרֹשׁ מִיַּד כָּל חַיָּה אֶדְרֹשְׁנִי וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֶדְרֹשׁ אֶת נַפְשׁ הָאָדָם" (בראשית ט, ה) כתב הנצי"ב (העמק דבר שם ד"ה מיד איש אחיו):

פירש הקב"ה אימתי האדם נענש? בשעה שראוי לנהוג באחווה. משא"כ בשעת מלחמה ועת לשנוא אז עת להרוג, ואין עונש על זה כלל, כי כך נוסד העולם, וכדאיתא בשבועות ל"ה מלכותא דקטלא חד משיתא לא מיענש, ואפי' מלך ישראל מותר לעשות מלחמת הרשות אע"ג שכמה מישראל יהרגו עי"ז.

הנצי"ב מחדש שהדין בעת מלחמה שונה מהדין בעת שלום, ולכן אין איסור הריגה בזמן מלחמה, ואף מלך ישראל לא יחויב אם ימותו חיילים מישראל כתוצאה מהמלחמה עד שישית 'כי כך נוסד העולם'. כלומר, זה מחיר המלחמה, ולכן עד שישית הרוגים לא מתחייב, ואף שמדובר על מלך המוציא למלחמה, מכל מקום נראה שיש ללמוד מכך גם לנידון דידן.

כמו כן, בזמן שלא היו כלי נשק מפותחים, נדיר מאד היה להרוג בטעות איש את אחיו. ברם בעולם המודרני, שכלי ההריגה נשתכללו עד מאד, ואפשרי להרוג ממרחקים גדולים מאד על ידי רובה או טנק וכדו', אם כן בהכרח יהיו גם טעויות בזיהוי וייהרגו אנשים מכוחותינו. בעת מלחמה אין אפשרות להתגונן אלא בדרכי המלחמה הקיימות, ובהכרח יהיו גם תקלות וטעויות בזיהוי. לכן נראה לומר שגם ביחס לזה אפשר לומר את דברי הנצי"ב ש'כך נוסד העולם', וזה בלתי אפשרי למנוע טעויות במלחמה, שכן אם נרצה להימנע מהרג בשוגג, לא נוכל להילחם כלל וכלל, וכתוצאה מכך יהיו הרבה יותר אבדות בנפש מצד אויבינו הקמים עלינו להורגינו.

כעין דברים אלו מצאתי בדברי מרן הראי"ה קוק זצ"ל (אוצרות הראי"ה כרך ו' עמ' 401):

אם נאמר שהיא [מצוות המלחמה - י"ו] רק מצווה של כלל ישראל ניחא, דבמצוות כלליות לא שייך ענין פקוח נפש, דציבור לא מייתי. ומשום הכי נמי אין שייך במלחמת מצווה הך כללא דפקו"נ דוחה, כיוון שאין המצווה כי אם על הציבור, והציבור בכללו חי הוא, ואם יהרגו מועטים לטובת הכלל, נחשב כקציצת אבר החולה לרפואת הגוף כולו... ולפי"ז נראה שעיקר הטעם שאין במלחמה ג"כ איסור רציחה, משום שבמלחמה עוסקים בתכלית כלל האומה או כלל המין האנושי ואין משגיחים על הפרטים, כשהדבר צריך לטובת הכלל.

ודון מינה ואוקי באתרין. במלחמה כפי שהיא מתנהלת בזמן הזה, בכלי הריגה משוכללים, עם אפשרות ירי למרחקים, אי אפשר להימנע מטעויות במלחמה. אם הותרה המלחמה, והיא אף נחשבת למצווה, על כרחך חייבים לטעון כדברי מרן הרב זצ"ל לעיל 'ש'אין משגיחין על הפרטים כשהדבר צריך לטובת הכלל'. כפי שמותר ליחיד לסכן עצמו למען חברו בשעת מלחמה, מה שלא הותר בזמן רגיל (עיין סמ"ע חו"מ תכו, ב), ואף מותר לרבים לסכן עצמם למען היחידים בשעת מלחמה (עיין שו"ת צ"ץ אליעזר יב, נו על פי שו"ת משפט כהן קמג בסופו) - הוא הדין שמותר ליחידים להיכנס ל'סכנת דו"צ'. ואין להרפות ידי העמלים במצווה רבה זו הכרוכה במסירות נפש ממש, וכל הזריז במצווה זו - קדוש ייאמר לו.

אחר כך מצאתי סברה זו בחלק מהפוסקים שדנו על זמן מלחמת העולם הראשונה, בה היו יהודים לוחמים שמצאו עצמם נלחמים איש באחיו, כצבא אנגליה נגד צבא גרמניה, שבשני צבאות אלו היו גם לוחמים יהודים. בעטרת פז (ס"ק צ) כתב:

אם הרג (כהן) חברו בשדי המלחמה, אם ג"כ אסור לישא כפיו? נ"ל דאם היה באופן שאם לא יהרוג, יהרוג אותו חברו, א"כ הו"ל נרדף ומותר להציל עצמו... **והנה במלחמה הוי אונס... אבל אונס כמו בשדי המלחמה** מותר לישא כפיו.

הנה לפנינו שהלכות מלחמה שונות לחלוטין מהלכות הנוהגות בעת שלום, והריגה בטעות תוך כדי לחימה נחשבת לאונס, כי כל מלחמה היא מצב של אונס.

וכן כתב בשו"ת התעוררות תשובה (ד, יא) בשאלה מעין זו: "והבעלי מלחמות היו כולם אנוסים לירות בשונאיהם", ולכן מסיק שכהן שהרג חברו היהודי במלחמה נושא כפיו, ומסביר טעמו "דכיוון שהיה באונס הוא בכלל הברכה".

וכן כתב בלבושי מרדכי לרבי מרדכי יהודה ליב הרץ (או"ח תנינא יז, ג):

דבלא"ה יש להעיר במלחמות שהאויבים שוללים וטורפים, אם הבעל מלחמה בכלל הורג נפש. דודאי יש בזה משום פקו"נ כאשר ראינו בעוה"ר במדינת גאליציען בזמנים אלו כידוע... **וא"כ ודאי אין בידו חטא שפיכות דמים.**

והוא הדין במקרה שלנו, שיש בה משום פיקוח נפש, ומכיוון שכמעט אי אפשר למנוע טעויות של הרג בדו"צ, לכן 'ודאי אין בידו חטא שפיכות דמים' ודיני מלחמה שאני.

יא. האם רופא שהרג גולה? מחלוקת רמב"ם ור"ן מול הרמב"ן

אמנם, דין זה שרופא שהמית גולה, שמקורו ברמב"ן, אינו ברור כלל ועיקר. שכן הגמרא בסנהדרין (פד, ב) לומדת מכת אדם ממכת בהמה "מה מכה בהמה לרפואה פטור אף מכה אדם לרפואה פטור" ומשמע שמכה אדם לרפואה פטור לגמרי, כמכה בהמה שפטור אף בדיני שמים. וכן כתב הר"ן בחידושו (סג) בהדיא שמכה אדם לרפואה פטור ומותר, ורב לא נתן לבנו לרפאותו לא מחשש שמא יטעה, שהרי הרופא המומחה כשיטעה הוא כאנוס, אלא שבבן באביו חיישינן שמא יעשה חבורה לאביו ללא צורך במקום אחר. זו לשון הר"ן:

אלא ע"כ אית לן למימר, **שהרופא המומחה כשיטעה ברפואותיו אינו שוגג אלא אנוס, שברשות הוא מרפא**, כדאמרינן בפרק החובל, שניתנה רשות לרופא לרפאות, **ואין לו אלא מה שעניו רואות**, כדאמרינן בדין שטעה דליביה אנסיה, וא"כ המקיז את חברו בהסכמת הרופא פטור ומותר.

הנה לפנינו שהר"ן סבור שרופא שהמית בטעות זהה בדינו לשליח בית דין שהמית, או לאב שהיכה את בנו או רב שהיכה את תלמידו, שכולם שהמיתו על ידי מעשה מצווה - פטורים מגלות. אם כן, כל שכן בנידון דידן של לוחם שהרג חברו בטעות, כיוון שעשה מצווה והיה בהול בסערת הקרב, פשוט שאינו חייב גלות.⁹

ועוד, האור שמח (רוצח ושמירת נפש ה, ו) כתב, שפשוט שהתנא של התוספתא המחייב גלות לרופא שהמית סובר שלא כאבא שאול במכות (ה, א) שהרי רופא הוא כשליח בית דין שהיכה ברשות בית דין. לכן סבר שהרמב"ם פסק כאבא שאול, ולא כתוספתא

9 ועיין בשו"ת דברי שאול לרבי יוסף שאול נתנזון (יו"ד ב; יוסף דעת חידושים על יו"ד שלו ד"ה ואם ריפא) שנשאר בצריך עיון על השו"ע שנמשך אחר דברי הרמב"ן ולא אחר דברי הר"ן, בייחוד שבחידושי הר"ן על הרי"ף בסנהדרין שם, משמע מהרמב"ן שסובר שפטור ומותר.

שהביא הרמב"ן, ותמה על דברי הרמב"ן כיצד לא כתב שדברי התוספתא חלוקים על אבא שאול וסיים ש"זה פלא". מכל מקום למדנו מדבריו שהוא סבור שהרמב"ם חולק על הרמב"ן ועל פסק השו"ע ביו"ד.

ואף שהשו"ע פסק כהרמב"ן, מכל מקום בשו"ת חתם סופר (או"ח קעז הובא לעיל) הכריע להקל כר"ן על פי שיטת הראב"ד, ששליח בית דין שטעה והוסיף מכה פטור מגלות,

כיוון שתחילת כניסתו לעניין ההכאה היה למצווה אע"פ שכבר כלתה מצותו מ"מ פטור אע"פ שלא נעשית מצוותו לא של אב ולא של רב ולא של שליח ב"ד, שהרי מת תחת ידם, מ"מ פטורים מגלות.

אם כן, כל שכן ללוחם שהרג חבריו בטעות תוך כדי סערת הקרב שפטור מגלות, שאם נחמיר עליו תתווסף סברת החתם סופר שכתב בהמשך תשובתו "שאם נחמיר נמצאת מכשילן לעתיד לבוא בפיקוח נפש" וכל שכן בענייננו שמדובר בפיקוח נפשות רבות וכפי שכתבנו לעיל.

ואם יבוא מאן דהו ויקשה עלינו מניין אנו מעיזים לפסוק כהחתם סופר נגד השו"ע, אף אתה השב לו שיש כאן ספק ספיקא לקולא: שמא אף השו"ע מודה שאין דין זה דומה ללוחם שהרג בטעות, על פי כל החילוקים שהבאנו לעיל, והרי זה דומה למוהל שמת התינוק שנושא כפיו; ואם תאמר שלוחם שהרג בטעות הרי הוא כרופא שהמית, שמא השו"ע יודה שדיני מלחמה שאני כפי שהוכחנו לעיל; ושמא הלכה כהר"ן וכהרמב"ם (על פי האור שמח לעיל) שרופא שהמית הוא אנוס והוא הדין לחייל שהרג את חבריו בסערת המלחמה 'ואין לו אלא מה שעניו רואות דליביה אנסייה'. וכל הדברים הללו חזי לאצטרופי להקל בדינו, ולכן פשוט שיכול לשאת את כפיו.

יב. האם לוחם שהרג צריך לשוב בתשובה

ועדיין יש לדון האם לוחם זה צריך לעשות תשובה.

בשו"ת מהר"י וייל (קכה) הובא מקרה שיהודי שלח שליח למענו, והשליח נרצח בדרך, ונשאל המהרי"ו האם המשלח צריך לעשות תשובה. והשיב, שכמו שמצינו בגמרא בסנהדרין (צה, א) שעוונות הריגת עיר הכהנים; דואג; אחיתופל; שאול ושלושת בניו נזקפים לחובתו של דוד, אף שלא הוא שהרג, אלא שגרם לכך בשוגג גמור, "כ"ש הכא, שבשליחותך בא אליו הרע הזאת, דאיכא למיחש לעונש יסורין". ולכן הסיק המהרי"ו ש"טוב שתקבל עליך ייסורין, כגון תעניות מ' יום. ואם יש לו (לנרצח) בנים קטנים, תן להם כפי נדבת ידך ותנצל מצוקה וצרה".

בשו"ת חתם סופר (או"ח קעז) למד מהמהרי"ו, למקרה הנזכר לעיל להצריך את האשה "קצת כפרה הואיל ואירע מכשול על ידה", ואף שעסקה במצווה "מ"מ צריך קצת תשובה משום מגלגלים זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב וה"נ דכוותיה". אלא שהוסיף "שאינן להעמיס עליה הרבה, כיוון שעסקה בהצלת נפשות וגם היה בהול יותר מתרומה בע"פ ואם נחמיר נמצא מכשילן לעת"ל בפיקו"נ ובפרט נשים הרכים בטבע אין להחמיר עליהן".

ונראה שבנידון דידן יש להקל עוד יותר, שכן מדובר בפיקוח נפש של רבים בעת מלחמה, ויש בזה סיכון לרבים אחרים מישראל, וכפי שביארנו לעיל. אם כן, נראה שבמקרה דידן, שמדובר בלוחמים המחרפים נפשם למען כלל ישראל, שאינן להעמיס עליהם ואינם צריכים אפילו ל'קצת תשובה'. בייחוד שלוחמים אלה נמצאים עדיין בשדה הלחימה וממשיכים להילחם, וכל גרימת מורך רוח במלחמה יכולה לגרום לאבדות נוספות בישראל, וכל חומרא בדבר יכולה לגרום לאיבוד נפשות מישראל.

ויש ראייה לדברים מסוף תשובת החתם סופר שסיים: "ועיין עירובין מ"ה ע"א להציל שאני", וכוונתו לדברי הגמרא ששואלת על המשנה בעירובין (מד, ב) האומרת שהיוצא ברשות מחוץ לתחום - יש לו אלפיים אמה לכל רוח, ו"כל היוצאים להציל חוזרין למקומם". שאלה הגמרא (מה, א) מדוע לעדות החודש יש לו רק אלפיים אמה, והיוצאין להציל חוזרין למקומם, ועל כך שאלה: "ומאי קושיא, דילמא להציל שאני"? וביאר רש"י (שם ד"ה דילמא) שהחילוק בין המקרים ברור, כי "הבא להציל מאויבים, יש לחוש שמא אויבים ירדפו אחריו, הילכך אפי' טובא נמי יכנסו לעיר".

על אחת כמה וכמה לוחמי צה"ל שהרגו מאחיהם בטעות בסערת הקרב, שאם תדקדק עימם להצריכם אפילו לתשובה קלה, שמא מתוך כך יהיו להם ייסורי מצפון, ובהתקפת מחבלים נוספת יאטו את פעולתם מחשש לשגגות נוספות, ובכך יסכנו נפשות רבות מישראל. כשם ש'להציל שאני' מחמת פיקוח נפש, כך 'מלחמה שאני', וכל השם נפשו בכפו להיחלץ חושים לעזרת ישראל בגיבורים, אין להעמיס עליו שום תשובה על מקרה מוטעה, כדי לא לגרום למורך בחיילים הלוחמים, וכדי שלא יהססו להשיב אש על כל התקפת אויב או בהסתערות יזומה על האויב. וכל דקדוקי עניות בדבר, יכולים לגרום לשפיכות דמים של נפשות רבות מישראל.

ואין להקשות עלינו מדברי העטרת פז שהבאנו לעיל (ס"ק ז) שכתב בשם בעל תבואות השדה (רבי אליעזר דייטש זצ"ל) לגבי חייל שלחם במלחמת העולם הראשונה והרג את חבירו היהודי בשדה המלחמה, והשיב שזה אונס גמור ותשובה מועילה במקרה זה,

ויכול לשאת כפיו אם הוא כהן, והוסיף שיש צורך בעשיית תשובה. וכן כתב בלקט הקמח (ס"ק קלה) "וכשיודע את מי הרג יעשה איזה דבר לתועלת נשמת הנהרג" ומשמע שצריך קצת תשובה.

אך נראה שאין הדברים דומים לנידון דידן כלל וכלל, מפני שאז דובר במלחמת עולם הראשונה, שהיו מלחמות בין מדינות (כגון אנגליה נגד גרמניה) והיהודים לא היו צד בעניין, אלא שחלקם גויסו בכפיה ונאלצו להילחם מול מדינת האויב, ותוך כדי הלחימה, נמצא שהרג יהודי מהמדינה השנייה. במקרה כזה מובן מדוע צריך לעשות קצת תשובה, כי מגלגלין חובה על ידי חייב.

מה שאין כן בנידון דידן, שיש מלחמת מצווה כנגד אויבים אכזריים ומרים שכל רצונם הוא להרוג כמה שיותר יהודים ולמחות את שם ישראל מן העולם. החייל הלוחם התגייס ללחימה בקיום מצווה רבה ושם נפשו בכפו בהסתערו על האויב, וקיים את ה"מצווה על כל ישראל שיכולין לבוא לצאת ולעזור לאחיהם שבמצור ולהצילים מיד הגויים" (רמב"ם שבת ב, כג). אלא שבסערת הקרב, בתנאים של היום שמתבצע ירי לרחוק, וכמעט בלתי נמנע שיתרחשו טעויות של ירי על כוחותינו. אם נזיק אותם לעשות תשובה אפילו במקצת, אזי נפיל מורך בלוחמים והם יילחמו פחות טוב ובכך יסתכנו נפשות רבות מישראל. מקרה כזה הוא אונס גמור וחלק מדרכי המלחמה, ולכן אין להעמיס עליו תשובה כלל, כדי לא להכשילן לעתיד לבוא.

וכן שמעתי מידידי ורעי הרב יעקב פינגולד הי"ו, שסיפר לי שאביו המנוח ד"ר שמחה פינגולד ז"ל שאל במלחמת שלום הגליל את הגאון הרב ישראל גוסטמן זצ"ל, ראש ישיבת נצח ישראל, מה דין חיילים שהרגו בשוגג את חבריהם בסערת הקרב.¹⁰ הגר"י גוסטמן ענה לו, שחיילים לוחמים אלו הרי הם אנוסים גמורים, ולא צריכים שום ענייני תשובה, ויש לחזקם ולעודדם בכל דרך. ודפח"ח וברוך שכיוונו לדבריו.

יג. מסקנה לגבי כהן לוחם שהרג בשוגג את חברו בדו"צ

על פי כל האמור לעיל נראה לומר שכהן לוחם שהרג את חברו בטעות, תוך כדי סערת הקרב, אם פעל לפי ההוראות וחש בסכנה, או שטעה בזיהוי וחשב שמדובר במחבלים וכיוצ"ב, יכול לשאת כפיו מהטעמים הבאים:

א. מטעם עוסק במצוה. שכן לוחם זה, בהחלצו חושים לעזרת ה' בגיבורים ובנכונותו להילחם ולשים נפשו בכפו, עשה מצווה רבה (עיי' פסחים נ, א) והציל נפשות רבות

10 השאלה נשאלה על קרב סולטן יעקב, שבו ירו טנקים על טנקים מכוחותינו בגלל טעות בזיהוי.

- בישראל תוך כדי סיכון עצמי. אם כן ודאי שיכול לישא את כפיו ללא צל של ספק, ודומה הוא למי שמל ומת התינוק לאחר המילה שעשה מצווה, ונושא את כפיו.
- ב. מטעם שהוא אנוס גמור, וכתב הפרי חדש שיכול לשאת את כפיו אף לדעת השו"ע.
- ג. מטעם שנחשב כעין 'מתעסק', שהסתער על אויב ותוך כדי הסתערות הרג בטעות את חבריו. במקרה כזה אינו גולה (חתם סופר) ויכול לשאת כפיו.
- ד. מטעם שהלכות מלחמה חלוקות, כפי שמצינו בדינים שונים. בעת מלחמה מותר ללוחמים להיכנס לסכנת דו"צ כשאינן ברירה אחרת, ואין ההורג חברו בטעות צריך כפרה, וכל שכן שאם הוא כהן יכול לישא את כפיו.
- ולוחם זה, שמסר נפשו למען עם ישראל, יבורך מפי עליון, והקב"ה ישמור צאתו ובואו לחיים טובים ולשלום אכי"ר.

יד. סיכום בעניין כהן לוחם שהרג בטעות את חברו בסערת הקרב

- [א.] נראה שכהן לוחם שהרג בטעות את חברו, כיוון שעשה מצווה בנכונותו להילחם למען עזרת ישראל מיד צר, דומה הוא לדין שהביא המרדכי בעניין כהן שמל ומת התינוק שנושא כפיו, וכן פסק מרן השו"ע, משום 'דאיכוון לשם מצווה'.
- [ב.] לדעת הפרי חדש, כהן שאנסוהו להרוג נושא כפיו. ובנידון דידן אין לך אונס גדול מזה. ומקרה זה אף פשוט יותר ממקרה הפרי חדש, מפני שלכתחילה הסתער כדי להציל נפשות מישאל והיה במצב של פיקוח נפש ובהילות בשעת קרב. וברור שהוא אנוס. וכן סבר הגאון הרב ישראל גוסטמן זצ"ל.
- [ג.] כך נראה גם מסברה פשוטה, שאם לא נאמר כן נמצאת מכשילן לעתיד לבוא, שישתהה מלהסתער על מחבלים שמא יהרוג בטעות אחד מאחיו, ונמצא מסכן נפשות רבות בישראל. וסברה זו הובאה בחתם סופר.
- [ד.] הרמ"א פסק שכהן שהרג את הנפש ועשה תשובה - נושא כפיו, "שיש להקל על בעלי תשובה שלא לנעול דלת בפניהם". כל שכן כאן שיש להקל עליו כדי לא למנוע מכהנים בעתיד לא לרצות לצאת לעזרת ה' בגיבורים.
- ואף שמרן השו"ע חלק על הרמ"א וסבור שלא מועילה תשובה אפילו בשוגג, מכל מקום בנידון דידן נראה שהוא אנוס, ובזה אף מרן השו"ע מודה. ואף אם

נחשב לשוגג, הרי הרג תוך כדי מצווה, ודינו כשליח בית דין שהיכה והרג שיכול לישא כפיו.

[ה.] במצב מלחמה, שיש בהילות גדולה וסיכון נפשות רבות והשתהות בתגובה יכולה לגרום להפלת חללים רבים בישראל, נראה שאף השו"ע יודה שההורג בשוגג יכול לישא את כפיו, כי מלחמה שונה מכל המקרים האחרים, כמופיע בדברי הנצי"ב ובדברי מרן הראי"ה קוק זצ"ל.

[ו.] אף שלדעת השו"ע רופא שהמית תוך כדי רפואתו גולה לעיר מקלט, מכל מקום לוחם שהרג בטעות דומה לשליח בית דין שעשה מצוה ומת תחת ידו, שאינו גולה. הוא שונה מדין רופא מכמה סיבות:

א. גם רופא שנהג כראוי וכשורה אינו גולה, אף אם החולה מת תחת ידו. רופא שגולה הוא רופא שניתח במקום הלא נכון, או שטעה והביא לו תרופות ממיתות וכיוצ"ב, מפני שלא היה טועה אם היה עובד במתינות.

ב. רופא שגולה כשהמית הוא דווקא רופא שהתרשל, מה שלא שייך לגבי לוחם. ואין הכי נמי, אם הלוחם פעל בניגוד להוראות, או התרשל, אזי אין זו מצווה, ולדעת השו"ע לא יוכל לשאת את כפיו, ולדעת הרמ"א יוכל לשאת כפיו אם ישוב בתשובה.

ג. רופא שהרג, בפועל לא קיים מצווה, ולכן גולה (יד אברהם). לוחם בשדה הקרב מקיים מצווה בעצם לחימתו במלחמה, גם אם הרג תוך כדי לחימה בטעות. זאת משום שכל ירי גורם להרתעה שמחבלים לא יתקיפו, וכיוצ"ב.

ד. רופא, צריך תשומת לב מירבית בשעת הטיפול, ואם לא הפנה תשומת לב מירבית, וטעה והרג - גולה. לוחם אינו יכול להיות עם תשומת לב מירבית תוך כדי סערת הקרב, ולכן נחשב כאנוס תוך כדי קיום מצווה.

ה. ביד הרופא היה להתבונן היטב במעשיו, מה שאין כן בלוחם, שאין לו פניות (החיד"א, וכעין סעיף ד').

[ז.] דיני מלחמה שונים מעת שלום, והא ראייה שבמלחמה נכנסים לכתחילה לסיכון, מה שאסור בזמן רגיל. אם כן, הוא הדין שאין להקפיד על הורג בשוגג בשעת מלחמה, שכך דרכן של מלחמות "שאין משגיחים על הפרטים כשהדבר צריך לטובת הכלל". לכן, אין לחשוש מלהילחם שמא יהרוג בטעות את חבריו, וכיוצ"ב, אלא אדרבה, כל הזריז במצווה זו קדוש יאמר לו. ואם הרג חבריו בטעות, הרי הוא כאנוס גמור, ואין בידיו חטא שפיכות דמים.

[ח.] לדעת הר"ן, רופא מומחה שטעה ברפואתו ומת החולה - אינו נחשב לשוגג אלא לאנוס, ולכן אינו גולה. הוא הדין בלוחם שהסתער נגד מחבלים, שהוא אנוס.

[ט.] לדעת האור שמח, הרמב"ם סובר שרופא שהמית דומה לשליח בית דין שהמית - שפטור מגלות כי היכה ברשות בית דין. הוא הדין ללוחם, שהוא כנלחם ברשות בית דין, מפני שהוא שליח של כלל ישראל לשם הצלתם.

[י.] אף שמי שנהרגו מחמתו בצורה עקיפה צריך לעשות תשובה (וכמו שכתב המהר"י וייל על שליח שנהרג בשליחותו, שצריך המשלח לעשות תשובה, כיוון שמגלגלין חובה על ידי חייב), מכל מקום אין להצריך לוחם בשדה הקרב לעשות תשובה, מפני שאם כן נמצאת מכשילן לעתיד לבוא (חתם סופר), ודבר זה יגרום לסיכון נפשות רבות בישראל.

תשובה שניה

טו. מעמדם של ההרוגים בדו"צ מאש כוחותינו

ועדיין יש לברר מה מעמדם של ההרוגים מאש כוחותינו. ונראה לומר, שכיון שכך הן דרכי המלחמה, שכמעט לא יתכן שלא יהיו טעויות בשדה הקרב, אזי יש להתייחס להרוגים מאש כוחותינו כקדושים, כאילו נהרגו מאויבינו. שכן כל הכניסה למצב מסוכן זה היתה בגלל ענייני מלחמה שכפו עלינו אויבינו, ואילולא היו קמים עלינו להורגינו לא היינו יוצאים למלחמה. משום כך יש לראות בהרוגים מאש כוחותינו חללים שנהרגו בידי האויב, כי "כֹּזֵה וְכֹזֵה תֹאכַל הַתְּרֵב" (שמ"ב י"א, כה).

כעת מצאתי ראייה לדבר מהתוספות יום טוב. במשנה בביצה (א, י) נאמר:

משלחין כלים בין תפורים בין שאינן תפורין, ואע"פ שיש בהן כלאים, והן לצורך המועד. אבל לא סנדל המסומר ולא מנעל שאינו תפור.

וביאר רבינו עובדיה מברטנורא שיותר לשלח ביום טוב בגדים כי הם ראויים למלבוש או לכיסוי הגוף, אך אסור לשלוח סנדל המסומר משום "שגזרו חכמים עליו שלא לנעלו בשבת ויו"ט משום מעשה שהיה שנהרגו הרוגי מלכות על ידו" (ברטנורא שם ד"ה סנדל מסומר). שאל התוספות יום טוב (שם ד"ה סנדל) שבגרמא מבואר שהם "דחקו זה בזה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהם אויבים", וכיצד קורא להם הרע"ב 'הרוגי מלכות'? הוא מתרץ: "הואיל ושלופי גזירה היו כדאיתא התם, שפיר קרי להו הרוגי מלכות".

הנה מפורש שאף מי שנהרג בידי אחיו מישראל, אם המצב שגרם להריגה זו היה רדיפת האויב בנו, הרי הם נחשבים להרוגים שנהרגו על ידי האויב, אף אם נהרגו

בשוגג על ידינו. כידוע, הרוגי מלכות נחשבים לקדושים שאין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן, כמובא בגמרא (פסחים נ, א), ונלמד מהם למקרה שלנו שחיילים שנהרגו בידי אחיהם בשוגג, נחשבים לקדושים. ועיין במשיב מלחמה (ג, עמ' 104 ואילך) שכתב שאפשר לכתוב על מצבתם 'הי"ד'. ועל פי הנ"ל הדברים מבוארים באר היטב.

זאת ועוד, חיילים לוחמים אלה שהתגייסו לחימה, בכדי להציל נפשות ישראל הלקוחים למוות, הרי בזה קיימו מצווה רבה. שהרי אמרו: "כל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא" (סנהדרין לו, א). ועיין בפלא יועץ (ערך הצלה) שכתב שבמצווה זו מזכה נפשו כאלו קיים כל התורה כולה:

ועל כגון דא אמרו (ברכות כז, א) אפילו ריקנין שבישראל מלאים מצוות כרימון, כי יש רבים מבני ישראל שנראים לפנים כלים ריקים אבל יש בידם מצווה זו של הצלת נפשות, שבזה הם מכריעים ועוברים את החכמים והגדולים שבישראל.. מה טוב חלקם ומה נעים גורלם.

וא"כ דון מיניה ואוקי באתרין. חיילים אלה שנהרגו מאש כוחותינו בשוגג, כיוון שהיו במקום הלחימה, והתנדבו להילחץ חושים ולהילחם למען הצלת אחיהם שבשביה, ולמען הגנת אחיהם בישובים ובערים, ושמנו נפשם בכפם והסתכנו למען מצווה גדולה זו, א"כ עצם הנכונות למסור נפשם למען הצלת אחיהם, הרי היא מזכה אותם במצווה רבה המכריעה אף את הגדולים שבישראל, גם אם בסופו יצאו חיים ולא נהרגו. וא"כ כ"ש אם כתוצאה מהתנדבותם נהרגו בקרב, אף שהיה זה אש כוחותינו בשוגג, מ"מ כיוון שבמלחמה קיימים סיכונים גם כעין אלו, א"כ הרי הרוגים אלה חסידים בעצם נכונותם להסתכן עבור אחיהם, ולכן אם נהרגו ל"ע מאש כוחותינו, גם להם קדוש יאמר.

תשובה שלישית

טז. חייל צה"ל שהרג מחבלי האויב

והנה הוכחנו עד כה, שאפילו חייל לוחם שהרג בטעות אחד מאחיו יכול לשאת כפיו, ונראה פשוט שלוחם שהרג מחבל אויב, שיוכל לשאת את כפיו בלא שום פיקפוק. על כן מה מאד נפלאתי שמצאתי בספר נפש הרב לגאון הרב צבי שכטר שליט"א (עמ' קלב סעיף ה) שהביא בשם הגרי"ד סלובייצ'יק זצ"ל אחרת:

קיי"ל דכהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו, ורבנו היה סבור שאף חייל בצה"ל שהרג מחיילי האויב במקום מצווה, ג"כ פסול לנשיאת כפיים, ובקשר לעניין זה היה רגיל להזכיר מה שאמר לו הקב"ה לדוד (דהי"א

כ"ב ח') דם לרוב שפכת, ומלחמות גדולות עשית, לא תבנה בית לשמי, כי דמים רבים שפכת ארצה לפני.

ודברים אלה קשים עד מאד, מכל המקורות שהבאנו לעיל,¹¹ ועוד אחרים:

א. בספר יפה ללב לרבי רחמים ניסים יצחק פאלאג'י (סעיף לה ד"ה כהן שהרג את הנפש) הביא מהספר לב חיים (ב, קפ"ח דף קכה, א) שהביא בשם ספר לקט שמואל (ערך אבות העולם) חקירה: כיצד אברהם אבינו, שהרג כמה אוכלוסין, היה כהן גדול, כיון שכהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו? ותירץ:

דאברהם היה הרודף והקב"ה הורג, וכדאיתא במדרש (בר"ר פמ"ג אות ג) על פסוק ויכם וירדפם (בראשית י"ד, ט"ו) וכי אדם רודף הרוגים, אלא אברהם רודף והקב"ה מכה, יע"ש. **ואנכי אתרץ לזה** כמה שאמרו בבראשית רבה פרשה מ"ד (אות ד) אל תירא אברהם (בראשית ט"ו, א), ר' לוי אמר שהיה אברהם מתפחד ואומר תאמר אותן אוכלוסין שהרגתי שהיה בהם צדיק וכו'. אמר הקב"ה לאברהם אותן אוכלוסין שהרגת קוצים כסוחים היו וכו', שהיו כולם רשעים. ואמרינן **במדבר רבה סדר פנחס (פכ"א אות ג) ויכפר, וכי קרבן הקריב שנאמר בו כפרה, אלא ללמדך שכל השופך דמם של רשעים כאילו הקריב קרבן**, יע"ש. וכמ"ש בזבחים (דף קא ע"ב) **לא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי**, דכתיב והיתה לו ולזרעו אחריו וכו' (במדבר כ"ה י"ג) ע"ש. דכיון דהריגתו לזמרי נחשב לו לקרבן בדין הוא שיטול שכרו להיות כהן המקריב קרבנו, **כמו כן לא נתכהן אברהם אבינו עד שהרג כל**

11 נזכיר בקצרה את עיקרי המקורות שדנו בהם (יעו"ש בהרחבה על פי ההפניות):

- א. בפרק ו, סעיף 1 הבאנו את הדיון במדכי לגבי כהן שמל תינוק, ומת אחר המילה, שפטור מפני שהתכוון למצווה. ודאי שבמקרה שלנו הוא מקיים מצווה, ומדוע ייאסר לשאת כפיו?
- ב. בפרק ד הבאנו את הדיון בפרי חדש, לגבי כהן שאנסוהו להרוג - שנושא את כפיו. ועל אחת כמה וכמה בנידון דידן שאנוס להרוג מחמת האויב שקם להורגו, שלא רק שאינו אסור להרוג, אלא הוא מצווה להרוג.
- ג. בפרק ג הבאנו את הדיון האם כהן שהרג גוי נושא את כפיו או לא, ואין צריך לומר לאלו שסוברים שאם הרג גוי נושא את כפיו, אלא אפילו שו"ת התעוררות תשובה שדייק שהאיסור אמור ב"סתם נפש", ודאי יודה שמחבל אויב אינו "סתם נפש", ויכול לשאת כפיו.
- ד. אף כאן שייך "נמצאת מכשילן לעתיד לבוא", וכפי שהרחבנו בפרק ו בסעיף 3.
- ה. בפרק ה הבאנו מחלוקת השו"ע והרמ"א אם מועילה תשובה לכהן שהרג את הנפש. ובנידון דידן הרי ממה נפשך: אם כדעת הרמ"א - אם מועילה תשובה לעונן רציחה, ודאי מי שעשה מצווה בהריגת מחבלים יכול לשאת כפיו; ואם כדעת השו"ע - הריגת מחבלים אינה "קטגור", ודאי שיכול להיות סגור, ואין למנוע ממנו לשאת כפיו.
- ו. הריגה בזמן מלחמה שאני, כפי שהבאנו בפרק י (וראה גם מה שכתבנו בפרק ז).

אותן אוכלוסין, דאחר שנאמר שם בפרשה לך לך ויכם וירדפם עד חובה וגו', יבא הכתוב, ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון (בראשית י"ד, י"ח), שדרשו בנדרים (דף ל"ב ע"ב) הוא כהן ואין זרעו כהן, שניתנה הכהונה לאברהם ולזרעו אחריו. **באופן דמה שזכה אברהם אבינו לכהונה להיות כהן גדול היה אדרבה ע"י סיבה שהרג את הנפש נפש רשע שהוא כאילו הקריב קרבן**, כי בזאת זכה להיות כהן המקריב קרבנות. וא"כ אין שייך באברהם אבינו ופנחס דין זה דכהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו. דאדרבה ע"י הריגתם הוא מה שזכו להיות כהנים בעבודתם, **ודין הוא שישאו כפיהם בגלל מה שעשו בכפיהם ששפכו דמם של רשעים שהוא כאילו הקריבו קרבנות כמדובר. וכן משה רבינו ששימש בכהונה גדולה היה על שהרג למצרי מטעם האמור. ועיין מ"ש הרב דבש לפי (מערכת מ"ם אות ה')**.

ודון מינה ואוקי באתרין. ההורג מחבל שרצה לקפח נפשות רבות מישראל, עשה מצווה רבה, ושפך דם של רשעים, והוי כאילו הקריב קרבן, ואדרבה לא רק שזה לא מונע ממנו לישא את כפיו, אלא בזכות מצווה זו זוכים לכהונה. לכן זכה משה בשבעת ימי המילואים לשמש ככהן גדול (מפני שהרג את המצרי), ואף אברהם זכה בזכות זה, ואם כן פשוט שנושא כפיו.

ב. כמה פוסקים כתבו בפירוש שכהנים שהרגו אויבים ממשיכים לשאת כפיהם. כך בשו"ת לבושי מרדכי (או"ח תנינא יז, ג) שלמד זאת מהחשמונאים:

וכי החשמונאים שהיו כהנים ועשו מלחמה ניצחת עם מלכות יון ונעשה להם נסים ונפלאות מאבינו שבשמים, מי ומי יערב לומר שהם שופכי דמים ופסולים לישא את כפיהם, **חלילה וחלילה חס להזכיר**.

והוסיף המשפטי עוזיאל (ה, כב בהוצאה החדשה):

שלא דווקא במערכות המלחמה, אלא כל שנמצאים אנו במצב מלחמה [כבימינו - י"ו] מותר להרוג את הגוי מדין הבא להורגך השכם להורגו (סנהדרין ע"ב ע"א), כי במצב מלחמה חשודים הם להרוג את כל יהודי הבא לידם (עיין ע"ז כ"ו ע"ב תד"ה ולא מורידין) כ"ש בשעת מלחמה ממש, רוצה לומר במערכות מלחמה, ודאי שמותר ומצווה להרוג, שהלא זו היא מצוותה של המלחמה.

וכן בטבעת המלך לגר"ע יוסף (טו, ג; וחזר על כך בשו"ת יחוה דעת ב, יד, יעו"ש):

אבל במלחמת מגן נגד אויבי ישראל המחבלים הארורים שבזדון לבם רוצחים אנשים ונשים וטף באכזריות, וחיילי צה"ל שמים נפשם בכפם לקדם פני אויבי ישראל להציל נפשות ישראל, מגיע להם כבוד ויקר, והחיילים הכהנים בודאי שראויים לישא כפיהם, ויבורכו מפי עליון כאמור ואברכה מברכיך (חולין מ"ט ע"א) ישאו ברכה מאת ה', וישמור צאתם ובואם לחיים טובים ולשלום.

יז. דעת החת"ס

ותמהתי עד מאד כשמצאתי תנא דמסייע, לכאורה, לשיטת הגרי"ד, הלא הוא החתם סופר בספרו תורת משה על התורה (מהדורא תליתאה תצוה עמ' ס"ח ד"ה ובאופן אחר, הובאו דבריו בספר טבעת המלך על הרמב"ם לגר"ע יוסף טו, ג עמ' נב):

ובאופן אחר י"ל דמשה לא היה יכול להיות כה"ג על שהרג את המצרי, וכהן שהרג נפש אפי' בשוגג לא ישא כפיו, כמבואר בשו"ע או"ח (סעיף לה) ואפילו עשה תשובה לא מהני.

וקשה טובא על דבריו:

- א. חדא, שהרי משה שימש בכהונה גדולה בימי המילואים, ומוכח שאין הריגת המצרי פוסלת מכהונה גדולה.
- ב. ועוד, לכאורה הריגת המצרי היתה הריגת רודף, ועשה מצווה בזה, ואדרבה כתב היפה ללב (לעיל) שמכוח הריגת המצרי זכה לשמש בכהונה גדולה בשבעת ימים אלו, ומדוע נפסל לכהונה מחמת זאת?
- ג. ועוד, בתוספות בסנהדרין (לה, ב ד"ה שנאמר) כתבו שכהן שהרג עובד במקדש, ואינו נושא כפיו רק משום חומרא בעלמא, וכן כתבו התוספות ביבמות (ז, א ד"ה שנאמר) וכן מוכח מרש"י (יבמות שם ד"ה רציחה דוחה אותה) וכמו שכתב הערוך לנר (שם) שכשר לעבודה דכתיב 'מעם מזבחי' ולא מעל מזבחי וכמו שדייקו ביומא (פה, א), ומניין לחתם סופר לפסול את משה בהריגת המצרי?

ומפני דברי החתם סופר שבתי ועיינתי בפרשת הריגת המצרי, בתורה שלמה לרבי מנחם מנדל כשר (שמות ב, יב), ומצאתי שם מחלוקת בחז"ל, האם משה צדק בהריגתו את המצרי ועשה מצווה, או שעשה עבירה, לכל הפחות בשוגג. מכמה מקורות שהביא בתורה שלמה (שמות ב ס"ק קכט ו-קה) עולה שנידון כהורג בשוגג:

"אז יבדיל משה" - אמר רבי איבו, כיוון שברח משה התחיל אומר שירה... אמר ר' לוי לפי שאירעה פרשת רוצח על ידו בערי מקלט. (דברים רבה ב, כט)

מה ראה משה ליתן נפשו על ערי מקלט, א"ר לוי, מי שאכל את התבשיל הוא יודע טעמו. (שם, כ)

רוצח נס לערי מקלט אמר רבי לוי מאן דאכיל קידרא ידע מה טעמא דתבשילא... אמר משה שירה חייב אני לומר שאף בי אירע הדבר הזה שהרגתי את המצרי. (ילקוט שמעוני א, תתכא)

אמר לו הקב"ה: כלום אמרתי לך שתהרוג את המצרי? (מדרש פטירת משה) מהלשונות הנ"ל נראה שהיה משה מיצר על הריגת המצרי, ונראה שרצה רק להכותו ולייסרו, והרגו בשוגג. לכן שמח על דיני ערי מקלט שהם לרוצח בשגגה. לעומת זאת, ממדרשים אחרים עולה שמשה צדק בהריגת המצרי:

וירא כי אין איש - **כי בן מוות הוא**... כיוון שראה משה כך, נמלך במלאכים ואמר להם: חייב זה הריגה, אמרו לו: הן. (שמות רבה א, לג)

ויך את המצרי - כל דבר שאדם נותן נפשו עליו נקרא על שמו... נתן נפשו על ישראל נקראו על שמו שנאמר "לך רד כי שחת עמך" וכו'. והיכן מצינו שנתן נפשו עליהם? שנאמר "ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם, וכתוב ויפן כה וכה וגו' ויך את המצרי, הא לפי שנתן נפשו עליהם נקראו על שמו. (מכילתא דר"י בשלח - שירה א)

וכן מפורש באבות דר' נתן (כ), וכן משמע מהגמרא (סנהדרין נח, ב). משמע שדבר זה נדרש לשבת, שמשה רבינו מסר עצמו על עם ישראל בכך שסיכן עצמו והרג את המצרי, ולכך זכה שנקראו ישראל על שמו: "לָךְ יָד כִּי שָׁחַת עַמֶּךָ" (שמות לב, ז).

לדעת מדרשים אלו, המצרי המכה היה חייב מיתה מכמה טעמים:

א. לפי הפרקי דר' אליעזר (מח) המצרי הרג את היהודי, ובכך התחייב מיתה.

ב. משום שבא על אשת איש (עיין שמות רבה א, לב).

ג. מדין רודף, כנ"ל.

ד. נמלך במלאכים, ואמרו לו שחייב מיתה, כנ"ל.

צריך לומר שהחתם סופר ביאר דבריו על פי המדרשים הסוברים שמשה הרגו בשוגג, ועל כן הוא אינו ראוי לכהונה גדולה, כמו שאינו ראוי לישא את כפיו. אלא שעדיין קשה, שכן מוכח שכהן גדול שהרג אינו נפסל לעבודה. כנו כן קשה, שמפשוט הפסוקים נראה שמשה הרגו בכוונה תחילה ולא בשוגג, וצריך עיון.

והראה לי ידידי ורעי הרב אהד כהן הי"ו, את פירוש כסא רחמים של מרן החיד"א על אבות דר' נתן (שם ד"ה רמו) שהביא קושיה זו ותירצה:

ואפשר לרמוז 'אכן נודע הדבר' אנ"ה ר"ת אל נקמות ה'. וכבר ידוע שעל הריגת המצרי היה משה רבינו ע"ה בערי מקלט. הגם שנמלך בב"ד של המלאכים וגם שהיה לתקנו כמ"ש רבינו (האר"י) ע"ה בערי מקלט. הגם שנמלך בב"ד של מלאכים וגם שהיה לתקנו כמ"ש רבינו האר"י ז"ל. **מ"מ לפי ערך גדולת משה רבינו ע"ה אמר לו ה' ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה"ה אותיות משה וזה שאמר ושמתי לך דייקא כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל.** והנה משה רבינו ע"ה היה מזיד, וזה רמוז פרשת ואתחנן 'אז יבדיל משה וכו' לנוס שמה רוצח אשר ירצח את רעהו בבלי דעת וכו' וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל' כלומר, זאת התורה דהמקלט לשוגג, הוא דווקא לבני ישראל. **אבל משה רבינו ע"ה גם שהיה מזיד, היה במקלט ודו"ק.**

הרי מפורש, שמשה הרג את המצרי בכוונה תחילה, ועשה זאת כדין בהסכמת עליון. אף על פי כן, משה רבינו שילם על כך בכשישים שנה בגלות במדין. אמנם, עיר מקלט היא להורגים בשוגג, ואילו משה הרג במזיד, וכן משה הרגו על פי דין תורה ובהסכמת המלאכים, כפי שהוכחנו לעיל, ומה שייך עונש במקרה זה?

אלא, מחדש החיד"א, שמשה למעלתו הגדולה היה צריך לשלם על כך מחיר, כעין דוד המלך שהרג במלחמת מצווה, ולמרות זאת נמנע ממנו לבנות את בית המקדש, כמו שכתוב "לֹא תִבְנֶה בַּיִת לַשְּׁמַיִם כִּי דְמַיִם רַבִּים שִׁפְכְּתָ אֶרְצָה לְפָנָי" (דהי"א כב, ח), וכל זאת בגלל מעלת המקדש. הוא הדין כאן בגלל מעלתו הגדולה של משה רבינו, שכנראה הוא מהנשמות הגדולות לעתיד לבוא, שבו יכתתו החרבות לאיתים (על פי ישעיהו ב, ד). לכן צריך לגלות לעיר מקלט, כביכול, אף שמעשיו היו כדת וכדין. הרי זה דומה למתענה תענית חלום בשבת שצריך לישב בתענית לתעניתו, כמובא בגמרא בברכות (לא, ב) על פי התוספות בתענית (יא, א ד"ה אמר שמואל), עיי"ש.

ולפי דברי החיד"א מובנים דברי החתם סופר לעיל. אמנם משה רבינו עליו השלום עשה מצווה רבה, בהורגו את האיש המצרי. אולם בדרגתו של משה, שהיא דרגה המתאימה לעתיד לבוא שלא נזדקק לחרב, היה פגם כתוצאה מהמפגש עם ההווה. הכהן הגדול, שהוא מבטא את האישיות הקדושה שבמקדש, ומביא שלום לעולם, אינו יכול שיכהן בו מי ששפך דם, אף אם עשה זאת במסירות נפש ולשם מצווה, כשם שמי ששפך דם, אף אם עשה זאת לשם מצווה, אינו יכול לבנות המקדש. זאת משום שהמקדש מסמל

את העתיד לבוא של העולם המתוקן. אם כן, אף הכהן הגדול הראשון בעם ישראל, האחראי על העבודה בו, צריך להיות בדרגה המסמלת את העתיד לבוא.

יוצא אם כן, שבזכות הריגת המצרי זכה משה להיות המנהיג הגואל את ישראל בהווה (על פי שמות רבה ב, ו), ובכל זאת נמנע ממנו להיות כהן גדול במקדש, כי הוא מבטא את העתיד לבוא. כך מיושבים דברי החתם סופר ודברי המדרש.¹² אך אין ללמוד משם לגבי כהן בזמננו, שעשה מצווה והרג מחבל, לפוסלו מנשיאות כפיים, כי סתם כהן אינו בדרגתו של משה רבינו עליו השלום, ואין להשוות קטן לגדול.

יח. מקור הגרי"ד ויישובו

ועדיין יש לדון בדברי הגרי"ד (שהובא בנפש הרב שם), שלמד כי חייל שהרג אויב פסול לישא את כפיו ממניעת הקב"ה את דוד לבנות את בית המקדש, כמו שכתוב "דָם לָרֵב שָׁפַכְתָּ וּמִלְחָמוֹת גְּדֹלוֹת עָשִׂיתָ לֹא תִבְנֶה בֵּית לְשָׁמִי כִּי דָמִים רַבִּים שָׁפַכְתָּ אַרְצָה לְפָנָי" (דהי"א כב, ח). כל מלחמות דוד היו מלחמות מצווה, וכל מי שהרג היה אויב, ואם כן מדוע נמנע ממנו לבנות את בית המקדש? והרי עשה מצווה בהריגות אלו? אם בכל זאת נמנע ממנו לבנות את בית המקדש, הרי זה דומה לכהן שהרג אויב, שאף שעשה מצווה - מכל מקום יימנע ממנו לשאת כפיו.

לעיל הוכחנו שלמעשה אין הלכה כן, אך עדיין קשה ראייתו של הגרי"ד: מה ההבדל בין דוד שהרג מתוך מצווה, לכהן שהרג אויב תוך קיום מצווה? הרד"ק (שם ד"ה דמים רבים) כתב שני פירושים על פסוק זה. בעזרתו נוכל ליישב את קושייתנו:

א. נראה, כי הדם נקיים היה בדמים אשר שפך, כמו דם אוריה (שמואל ב' יא, ד) וזהו "לפני". גם בדמי הכהנים (שמואל א' כב, יח-יט) היה הוא הסיבה, כמו שאמר "הנה אנכי סבותי בכל נפש בית אביך" (שמואל א' כב, כב). כלומר לא מדובר בהריגת אויבים, אלא בהריגה ע"י גרמא של צדיקים.

ב. גם בדמי הגויים אשר שפך, אותם שלא היו בני מלחמתו, אפשר שהיו בהם אנשים טובים וחסידיים, אעפ"כ לא נענש עליהם, כי כוונתו לכלות הרשעים שלא יפרצו בישראל, ולהציל עצמו כשהיה בארץ פלישתים "לא יחיה איש ואשה" (שמואל א' כד, ט), אבל כיוון שנזדמן לו שפיכות דמים לרוב, מנעהו מלבנות ביהמ"ק שהוא לשלום ולכפרת עוונות ולעתרת תפילה, כמו שמנע להניף ברזל במזבח ובביהמ"ק, לפי שהברזל עושין ממנו כלי הריגה, לא יעשו ממנו כלי שלום ברוב.

12 שלא כדעת הרמ"מ כשר בתורה שלמה, שהבין מדברי המדרש שמשה חטא בהריגת המצרי.

מוכח מפירושו שדוד היה מנוע מלבנות את בית המקדש בגלל הריגת חפים מפשע (עיין גור אריה למהר"ל בראשית לב, ח ד"ה שמא יהרג), בשוגג או בגרמא. אף שהיה מותר לו לעשות כן משום פיקוח נפש (על פי הפירוש השני ברד"ק), מכל מקום אין זה מתאים לבנות את בית המקדש, שהוא מקום "לשלום ולכפרת עוונות ולעתרת תפילה".

ומשני תירוצים אלו אין קושיה על כהן שהרג מחבל, שהרי לפי הרד"ק דוד מנוע מלבנות את בית המקדש, כי גרם להריגת נקיים (נוב ואוריה) או שהרג בטעות חפים מפשע. מה שאין כן מי שהרג מחבל ועשה מצווה רבה, ואפילו סיכן את חייו להציל אחרים - ודאי שלא ימנע מלישא כפיו.

זאת ועוד, נראה שיש לחלק בין בניין המקדש לנשיאת כפיים של כהן בכל מקום. על הפסוק "לָךְ ה' הַגְדֵּלָה וְהַגְבִּירָה וְהַתְפַּאֲרָת וְהַנִּצַּח וְהַהוֹד" (דהי"א כט, יא) דרשה הגמרא בברכות (נח, א): "תנא משמיה דר"ע והנצח - זו ירושלים. וההוד - זה בניין ביהמ"ק". מרן הראי"ה קוק זצ"ל (עיין איה ברכות ט, שיד) כתב שירושלים זה הנצח, מלשון ניצוח, כי נצטרך לכבוש אותה על ידי מלחמה, ולהלחם ולנצח. בית המקדש, לעומת זאת, נקרא 'ההוד', מפני ש

ביהמ"ק, מקום האורה, לא בנצח יתגבר, לא בהוראת ניצוח המורה התגברות של פגישה על ההתנגדות, כ"א בהוד הנתון עליו, ברוח החן והקדושה, לפניו יכרעו איים ועמים רבים יבקשו פני ד' בהר ציון, עפ"י תביעה הבאה מהכרה פנימית מצידם, שזהו ערך פעולת ההוד, כהוד מלכות הנתון על מלך רב צדק ואביר חכמה, שמאהבה ורוממות נפש, ירצו הכל להכנס תחת דגלו.

בית המקדש הוא מקום מיוחד שלא שייך בו ניצוח, מה שאין כן מקומות אחרים, כנשיאת כפיים, הנהגת בכל מקום.

נראה לבאר עוד על פי ביאורו של מרן הראי"ה קוק זצ"ל (טוב רואי תענית טז, ב) על דברי הגמרא שאין עונין אמן במקדש:

לפי שאין עונים אמן במקדש. - המקדש מתוכן ע"ש תיקון עולם השלם, מתוך כך הברזל פוסל בו, אע"פ שיש עדיין מציאות למלחמת מצוה וחובה, מכל מקום הואיל והוא מאוס מצד העתיד, ומשום הכי לא בנה דוד את הבית, ככתוב 'כי דמים רבים שפכת' (דהי"א כ"ב ח') ומשום הכי לא היה תיקון ההבדלה בין אנשים ונשים במקדש כי אם היה צריך לדרוש מקרא (סוכה נ"א ע"ב), משום שבעתיד בתקון כל חטא ופגם אין שטן ופגע רע

כלל, ואין צריך שום הגנה והבדלה לשמירה מרע, רק בימי הספד דיצר הרע שהוא זמן שזכרונו העבר עדיין מרושם ולא אח"כ. והוא הדין הצורך להשפעה מאחד על חברו שזהו תיקון האמן, שהוא גדול יותר מן המברך (ברכות נ"ג ע"ב), כלומר הסכמה לטוב ואמת המתגלה ע"י חברו, אבל לעתיד לבוא כתיב 'לא ילמדו עוד איש את אחיו ואיש את רעהו לדעת את ד' כי כולם ידעו אותי מקטנם ועד גדולם' (ירמיהו ל"א ל"ג). על כן אין מקום לאמן, כי אם מתוך ידיעה עצמית נותן כל אחד תהילה, ברוך עדי עד שם תהילתו, כי לא יכנף עוד מוריך (ישעיהו ל' כ'). משום הכי מזכירין במקדש את השם ככתבו, אע"פ דבגבולין נעלם ע"י כינוי (פסחים נ' ע"א), והיינו משום דבמקדש כסא כבוד מרום מראשון שמכוון כנגד בית המקדש של מעלה, מאיר אור העתיד בתיקון עולם המלא, אשר כל בניך למודי ד' (ישעיהו נ"ד י"ג), כולם לומדים מפי הגבורה, ומהללים בהדרת קודש מתוך ידיעה עצמותית, המקפת כל עולמים, ברוך ד' אלקי ישראל מן העולם עד העולם (תהילים ק"ו מ"ח).

בכך מבואר מדוע ראייתו של הגר"ד (ממניעת דוד לבנות את בית המקדש) אינה דומה לנידון דידן. בית המקדש נבנה על שם העתיד המתקון, ולעתיד לבוא יתקיים הפסוק "וְכִתְּבוּתוֹ חֲרֻבוֹתֵם לְאֹתִים וְחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמִזְמֵרוֹת לֹא יִשָּׂא גוֹי אֶל גוֹי חָרָב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה" (ישעיהו ב, ד). ואז לא יהיה מקום בעולם לחרב כלל. בית המקדש נבנה על שם העתיד כדי לדעת למה יש לנו לצפות, ולמה יגיע העולם המתקון לעתיד לבוא, ועל כן הוא שונה משאר המקומות. מה שאין כן ברכת כהנים מפי כהן שהרג מחבל. כיוון שאנחנו עדיין לא בעולם מתוקן, וזקוקים אנו לברכת השלום מהכהנים, אין למנוע מצווה זו מכהן שעשה מצווה רבה והציל נפשות מישראל.

ואמנם, מצאנו דין דומה המדמה בין בית כנסת, הקרוי מקדש מעט, לבית המקדש. השו"ע (או"ח קנא, ו) פסק על פי האורחות חיים שאין להיכנס בסכין ארוך לבית הכנסת, וביאר המשנה ברורה (שם ס"ק כב) "לפי שביהכ"ס שהוא מיוחד לתפילה מארכת ימיו של אדם, והסכין מקצר ימי האדם". אלא שעדיין יש הבדל, כי בבית המקדש אין ברזל כלל, ואפילו מכוסה, ואילו בבית הכנסת כתב המשנה ברורה (שם) בשם האליה רבה, שאם הסכין מכוסה מותר, והקפידה רק אם הסכין מגולה.

ואף שהסכין, ובזמננו כל כלי נשק כגון רובה או אקדח, אינו חפצא של גנאי בזמן הזה (עיין שבת סג, א), שהרי מקיימים בו מצווה רבה - מכל מקום הרי הוא כלי משחית, ואנו מצפים ליום שלא נצטרך לעשות בו שימוש. על כן הוא אסור בטלטול בשבת ואינו

תכשיט (שבת שם), ואף אינו מתאים שיהיה מגולה בבית הכנסת, שעניינו להאריך ימיו של אדם, כיון שיש באפשרותו להזיק ולקצר חיי נקיים.

אולם, החידוש שכהן שהרג את הנפש אינו יכול לישא את כפיו, נלמד מהפסוק "יְדִיכֶם דָּמִים מִלְּאִוִּי" (ישעיהו א, טו). היד אינה כלי משחית, וכשעשה מצווה בידיו והרג אויבים אין זה דם נקיים, ולא יתכן למנוע ממנו לישא את כפיו בגלל דמים ששפך להציל נקיים. לכן נראה שאין לדמות בין הדינים.

יט. יישוב לדברי החת"ס

על פי דברי מרן הרב קוק זצ"ל שהובאו לעיל לגבי בנין המקדש, נראה לתרץ גם כן את דברי החת"ס סופר מדוע נמנע ממשח רבינו להיות כהן גדול. אף אם משה רבינו לא חטא כלל בהריגת המצרי, כמדרשים האחרים הסוברים שעשה מצווה, מכל מקום למינוי הכהן הגדול הקבוע **הראשון**, רצה הקב"ה לבחור דווקא במי שלא עסק במלאכת ההריגה כלל וכלל, אפי' לשם מצווה, מפני העתיד לבוא שאז לא נזדקק לזה וזה יהיה גנאי. הכהן הגדול הראשון הנושא את התפקיד הבכיר במקדש - רצה בו הקב"ה שיהיה אדם שלא עסק במלאכת ההריגה, כדי להדגיש שהמקדש מסמל את "ההוד", מקום שאין בו ניצוח כלל, ומקום שהעולם יגיע אליו באחרית הימים. לפי דברינו, שאני מינוי הכהן הגדול הראשון במשכן, ואין ללמוד ממנו כלל לכהן שהרג מחבל שרשאי לישא את כפיו. נמצא שדברי החת"ס סופר לא סותרים את מסקנתנו.

כ. מסקנה

מכל האמור לעיל נראה לומר שכהן שהרג מחבל עשה מצווה רבה, והציל נפשות רבות בישראל תוך כדי סיכון עצמי, וודאי שיכול לישא את כפיו ללא צל של ספק, ויבורך מפי עליון, והקב"ה ישמור צאתו ובואו לחיים טובים ולשלום אכ"ר.

כא. סיכום בעניין כהן לוחם שהרג מחבל

[א.] בגמרא בברכות (לב, ב) מובא בשם רבי יוחנן שכהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו. לעומת זאת בירושלמי (גיטין ה, ט) מובא שאף מי שהרג יכול לישא את כפיו. נאמרו כמה תירוצים ליישב בין התלמודים:

- א. הירושלמי מדבר על אחד שנחשד, ואילו הבבלי מדבר על הורג ודאי.
- ב. דווקא אדם המפורסם להרוג ומועד לכך לא ישא כפיו, מה שאין כן מי שהרג באופן חד פעמי.
- ג. לכתחילה לא ישא כפיו, אך אם עלה לדוכן - לא יירד.

- [ב.] בטעם דין זה כתבו התוספות (יבמות ז, א) שני טעמים:
- א. "חומרא בעלמא", ונראה שזהו דין דרבנן.
- ב. "אין קטגור נעשה סניגור", ולפי טעם זה ייתכן שזה איסור תורה.
- [ג.] נחלקו האחרונים אם דין זה נוהג גם בהרג נכרי בסתם. יש אומרים שהפסוק "ידיכם דמים מלאו" מדבר רק על ישראל, ויש אומרים שפסוק זה מדבר על כל נפש.
- [ד.] הרמב"ם פסק דין זה להלכה בין ברוצח במזיד ובין ברוצח בשוגג, ואפילו עשה תשובה אינו מועיל להכשירו, וכן נראה פסק השו"ע. הרמ"א לעומת זאת כתב שאם עשה תשובה נושא את כפיו, כדי להקל על בעלי תשובה, ולא לנעול דלת בפניהם.
- [ה.] מי שהרג באונס יכול לישא את כפיו גם לדעת הרמב"ם והשו"ע, וכך דייק הפרי חדש. קל וחומר לנלחם מול אויב שעושה מצווה, שיכול לישא כפיו.
- [ו.] מובא בשם הגרי"ד סולובייצ'יק שחייל שהרג אויב לא ישא את כפיו, כמו שדוד לא בנה את בית המקדש כי שפך דמים רבים. דבריו מוקשים מאד מכמה טעמים:
- א. מי שהרג תוך כדי קיום מצווה (מל את התינוק) נושא כפיו.
- ב. מי שאנסוהו להרוג נושא כפיו (פרי חדש), וכל שכן במקיים מצוות "לא תעמוד על דם רעך", מצוות מלחמה ועוד.
- ג. לא ברור שעל הריגת גוי אינו יכול לשאת כפיו, וכל שכן בהריגת מחבל שרצה לקפח נפשות בישראל, לא עלינו.
- ד. אם ייאמר דין זה נמצאת מכשילן לעתיד לבוא, ודין זה יכול לגרום לסכן נפשות מישראל, אם כהנים יימנעו מלהרוג מחבלים.
- ה. לדעת הרמ"א מועילה תשובה אף למזיד, וכל שכן למי שאינו זקוק לתשובה.
- ו. נראה שמי שעשה מצווה כה גדולה וסיכן עצמו כדי להציל נפשות בישראל, אדרבה ראוי יותר לברך את ישראל (יפה ללב).
- ז. כל הדיונים בזמן מלחמת העולם הראשונה לגבי כהנים שהרגו במלחמה דנו בהריגת יהודים, אך היה פשוט להם שמי שהרג אויב יכול לשאת כפיו.

[ז.] לדעת החתם סופר משה רבינו לא נתמנה לכהן גדול כי הרג את המצרי. וקשה, שהרי עשה מצווה בהריגתו, וכמו כן מפורש שכהן שהרג ראוי לעבודה. ניתן לתרץ את דבריו שיש מדרשים חלוקים לגבי הריגת המצרי: יש אומרים שהתכוון רק להכותו והרגו בשוגג, וזה היה שלא כדין. גם אם נאמר שעשה כדין, שמא הכהן הגדול הראשון נתמנה על פי העתיד לבוא שבו יהיה עולם מתוקן, "ולא ישא גוי אל גוי חרב". מה שאין כן כהנים בזמן הזה שהרגו אויב, שיכולים לשאת כפיהם.

[ח.] אין ללמוד מדוד שלא בנה המקדש לנידון דידן. בית המקדש נקרא על שם העתיד לבוא המתוקן, ולכן צריך לבנותו מי שלא עסק בהריגה כלל (מין הרא"ה קוק זצ"ל), מה שאין כן בשאר מצוות כנשיאת כפיים.

[ט.] אף שמצווה לכסות נשק בשעת התפילה בבית הכנסת, זהו מפני שזה חפצא של הרג, שיבוטל לעתיד לבוא. מה שאין כן גברא, שהרג מחבלים והציל נפשות רבות מישראל, שאין לך מצווה גדולה מזו, שפשוט שיכול לישא כפיו (כי בו לא ניכר שום פסול) ומגיע לו כבוד ויקר ויבורך מפי עליון.